فَاللّٰهُ خَيْرٌ حَافِظًا وَّهُوَ اَرْحَمُ الرّٰحِمِيْنَ

کتاب مستطاب مثبتِ توحید جواب سوالِ ہر شقی و سعید

اعنی

ہدیۃ المرید

من تصنیفِ منیف

جامع معقول و منقول حاوی فروع و اصول قدوۃ الحکماء الراسخین الظاہریۃ والباطنیۃ عمدۃ الواصلین زبدۃ الکاملین مخزنِ سرائرِ عرفان معدنِ عشقِ سبحان عالیجناب مولوی حکیم محمد خلیل الرحمٰن صاحب دام اللہ فیوضاتہم کرانوی

بتصحیح زبدۃ العلما قدوۃ العرفا جناب مولوی سید حسن صاحب قریشی علوی صابری کلیامی منمضافات راولپنڈی

در مطبع اکبری آگرہ باہتمام مجید الدین احمد مطبوع شد

مطبع اکبری آگرہ

مین چھپائی کا قاعدہ

جن صاحبون کو کسی قسم کی کتاب عربی فارسی اُردو ہندی چھپوانی منظور ہو وہ ازراہ لطف و کرم مطبع ہذا کو مرحمت فرمائین مطبع بلا تامل نہایت شکر گذاری کے ساتھ بہت صاف اور خوشخط مناسب وقت مین اُسے چھاپ دیگا انشاء اللہ کوئی وعدہ خلافی بدمعاملگی یا کسی طرح کا دھوکا ہمارے گاہکون کو نہ ہوگا ہم اُن کی خوشنودی اور رضامندی اپنا اوّل درجہ کا فرض سمجھین گے اور خدا نے چاہا تو اُن کو کسی طرح کی شکایت نہ ہونے دینگے نرخ چھپائی اس مطبع کا بشرطیکہ کتاب معرّی بلا نقشہ جات و تصاویر وغیرہ کتاب ہذا کے مثل کاغذ پر طبع ہو تو حسب ذیل ہے۔ اور اگر کتاب محشی ہو یا نقشہ جات و تصاویر وغیرہ کا التزام ہو یا کاغذ اس سے بھی عمدہ ہو یا اَور کوئی خاص اہتمام منظور ہو تو جو کچھ اُن خاص صورتون مین زیادہ صرف پڑیگا وہ اس پر اضافہ ہوگا۔

(ا) اگر کتاب کی ہزار کاپیان چھپینگی تو روپیہ کے ۵۵ جزو (۳) اور پانسو جلدین چھپائینگی تو روپیہ کے ۵۴ جزو (۲۳) اگر اس سے کم چھپوانا منظور ہو تو اُس کا حساب مطبع سے دریافت ہو سکتا ہے۔ کاغذ کی تقطیع ۲۰ × ۲۶ مثل صفحہ ہذا کے ہوگی۔ سوائے اس کے اس سے چھوٹی یا اس سے بڑی تقطیع پر بھی اور اس سے کم درجہ کے کاغذ پر بھی کتابین چھپ سکتی ہین۔ جسکا نرخ مطبع سے معلوم ہو سکتا ہے۔ ہر صورت مین چھپائی کا نصف روپیہ حسب دستور مطبع پیشگی لیا جاویگا۔

مجید الدین احمد

مالک و مہتمم مطبع اکبری آگرہ - محلہ نئی بستی - کٹرہ گاڑیبانان

فَاللّٰہُ خَیْرٌ حَافِظاً وَّھُوَ اَرْحَمُ الرَّاحِمِیْنَ

کتاب مستطاب مثبتِ توحید جواب سوالِ ہر شقی و سعید

اعنی

ہدیۃ المرید

من تصنیفِ منیف

جامع معقول و منقول حاوی فروع و اصول قدوۃ الحکماء

الراسخین الظاہریۃ والباطنیۃ عمدۃ الواصلین زبدۃ الکاملین

مخزنِ سرائرِ عرفان معدنِ عشقِ سبحان عالیجناب مولوی

حکیم محمد خلیل الرحمٰن صاحب ادام اللہ فیوضاتہم کرانوی

بتصحیح زبدۃ العلما قدوۃ العرفا جناب مولوی سید حسن

صاحب قریشی علوی صابری کلیامی متمضافات راولپنڈی

در مطبع اکبری آگرہ باہتمام مجید الدین احمد مطبوع شد

هو الحافظ

بسم اللہ الرحمن الرحیم

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِیْ ظَهَرَ بِنَفْسِهٖ عَلٰی نَفْسِهٖ بِصِفَاتِ الْکَمَالِ وَتَجَلّٰی بِنُوْرِهٖ عَلٰی ظُهُوْرِهٖ بِتَجَلِّیَاتِ الْجَمَالِ هُوَ شَاهِدٌ وَّمَشْهُوْدٌ وَّوَاجِدٌ وَمَوْجُوْدٌ اَلْمَوْجُوْدُ مَشْهُوْدٌ بِوُجُوْدِهٖ فِی الْمَظْهَرِ الْاَتَمِّ وَالْمَشْهُوْدُ مَوْجُوْدٌ بِشُهُوْدِهٖ فِی الْحَقِیْقَةِ الْاَعْظَمِ بِذَاتِهٖ اَحَدٌ وَّبِصِفَاتِهٖ اَحْمَدُ هُوَ وَاحِدُ الْوُجُوْدِ مُحَمَّدُنِ الْمَحْمُوْدُ صَلَّعم اٰلُهٗ نُوْرُهٗ وَاَصْحَابُهٗ ظُهُوْرُهٗ یَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهٖ مَنْ یَّشَآءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیْمِ وَهُوَ الْقَدِیْرُ قَادِرٌ عَلٰی اَنْ یُّحْیِیَ الْمَوْتٰی وَهِیَ رَمِیْمٌ وَالصَّبُوْرُ صَابِرٌ بِبَلَآئِهٖ اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصَّابِرِیْنَ وَالْحَفِیْظُ حَافِظٌ بِوِلَایَتِهٖ فَاللّٰهُ خَیْرٌ حَافِظًا وَّهُوَ اَرْحَمُ الرّٰحِمِیْنَ لَهُ الْعَظَمَةُ وَالْکِبْرِیَآءُ

وَمِنْهُ وَاِلَيْهِ الْحَمْدُ وَالثَّنَاءُ لمؤلفہ رباعی

حمد و درود و نعت ز خود بر خود ست و بس — اللہ بس کہ اوست و باقی ہمہ ہوس
ما درمیان بہانہ و خود کارِ خود کند — در کارگاہِ کن فیکون نیست ہیچکس

اما بعد می گوید بندۂ ہیچمدان راجی الی رحمۃ المنان حکیم محمد خلیل الرحمٰن بن شیخ حکیم احمد اللہ خان کرانوی غفر اللہ ذنوبہما صدیقی نسباً حافظی الاویسی انتساباً مُسْتدہ لیس آستانۂ فیض نشانہ قبلۂ انفس و آفاق کعبۂ علی الاطلاق حامی شریعت ہادی طریقت صاحبِ الحقیقت واہبُ المعرفت معطی حق مظہرِ وجودِ مطلق قطبُ الموحدین غوثُ العالمین سلطان الاولیاء برہان الاصفیا رہبرِ رندان سرورِ قلندران عاشقِ شطار عارفِ عیار مطیعان را مطاع بیچارگان را ملجاء رفیقِ بیکسان شفیقِ گمرہان مردِ میدانِ کربت فرد الافرادِ حقیقت مرشد الانام ملجاے خاص و عام خلیفۂ دوران محمد الزمان افضلُ الکاملین سیدُ الواصلین مظہرِ رحمۃ للعالمین شیخ الثقلین محبوب الاعظم محبُّ الحق شیخنا و مرشدنا و مولانا پیر دستگیر حضرت خواجہ محمد محمود ابو الرحمۃ حافظ شیخ محمد لطافت علی عثمانی الدیوبندی القادری الصابری الاویسی مَتَّعَ اللهُ الْمُرِيْدِيْنَ بِطُوْلِ بَقَائِهٖ وَ نَفَعَ اللهُ الْعَاشِقِيْنَ بِجَمَالِ لِقَائِهٖ لمولفہ

حق ز احمد فقر ظاہر ساختہ — فقر شد با عشقِ حق افراختہ
عاشق و معشوق چون ہم پلہ دید — از دو یک میزان بجا فقط ساختہ

چون مکتوب بطرزِ اسلوب كَالْوَحْيِ مِنَ السَّمَاءِ بِلَا مُهْلَةٍ وَالْبَهَاءِ در صورتِ سوال بحقائق و دقائق مالامال عبرت لاُولی الابصار و حیرت لذوی الانظار از نزدِ عارفِ شہباز عاشقِ جہان تاز محبوبِ بارگاہِ احد جناب پیرجی شیخ ممتاز احمد صاحب قدوسی گنگوہی حافظی الاویسی سلمہ اللہ تعالیٰ مورخہ بستم جمادی الاولیٰ سنہ ۱۳۰۶ یکہزار و سہ صد و شش ہجری النبوی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم رسید دل را نورے

وروح را سرورے بخشید چون تأمل کردم وپے بغور بردم آرے سبحان اللہ عجب
سرّے است ربانی کہ بتصحیح عقائد خاص وعام بانی است ومبانی لہذا باوجود عدم
فرصت ضروری دانستہ قلم بتسطیر جواب برداشتم وبہ ہدیۃ المرید موسوم داشتم
مِنْہُ التَّوفِیقُ وَھُوَ الرَّفِیقُ

تمہید

بدان وَفَّقَکَ اللہُ تَعَالیٰ کہ درین سوالات غرض از ذکر خیر شیخ ومنزلت اوست پس
واجب آمد کہ بگویم بتو کہ شیخ کیست ومنزلت ودرجت او چیست تا وقایہ باشد ترا
در شناخت او را

مقدمہ

اِعْلَمْ اَنَّ الْوُجُوْدَ الْمُطْلَقَ ھُوَ ذَاتُ الْحَقِّ سُبْحَانَہٗ وَتَعَالیٰ شَانُہٗ
فَھُوَ بِاعْتِبَارِ التَّعَیُّنِ الْاَوَّلِ یُسَمّٰی بِالْوَحْدَۃِ وَھِیَ الْحَقِیْقَۃُ
الْمُحَمَّدِیَّۃُ وَلَھَا اعْتِبَارَانِ اَیْ نِسْبَۃُ الْبُطُوْنِ وَھِیَ الْاَحَدِیَّۃُ
الْخَالِصَۃُ عَنْ جَمِیْعِ النِّسَبِ وَالْاِعْتِبَارَاتِ حَتّٰی عَنِ اعْتِبَارِ نَفْیِ
الْاِعْتِبَارَاتِ وَنِسْبَۃُ الظُّھُوْرِ وَھِیَ الْوَاحِدِیَّۃُ وَالْحَقِیْقَۃُ
الْاِنْسَانِیَّۃُ وَاَیْضاً لَھَا نِسْبَتَانِ نِسْبَۃُ الْاِتِّصَافِ بِالْکَمَالَاتِ
وَنِسْبَۃُ التلبُّس بِالنَّقَائِصِ فَبِاعتبار اتصافھا بالکمالات
الالٰھیّۃ یسمی الٰھاً وواجباً وباعتبار الاسماء الرّبوبیۃ
لافاضتھا فی الکونیات یُسمّٰی ربّاً وباعتبار اتّصافھا بالنّقائص
یسمّی کوناً وعالماً فالحقیقۃ المُحمّدیّۃ برزخۃ جامعۃ بین

الاحدية والواحدية والحقيقة الانسانية برزخة جامعة
بين الوجوب والامكان ولذالك بوجود كمالان احدهما
كمال ذاتي وثانيهما كمال اسمائي فكمال الاسمائي من
حيث التحقق والظهور موقوف على وجود العالم والعالم
لا يتم ولا يكمل الا بوجود ادم لانه هو علة غائية له
فظهرت الحقيقة المحمدية باعتبار نسبة الظهور الى الحقيقة
الانسانية بوجود ادم عليه السلام فالادم نسخة من
صورتي الحق والعالم كما قال الله تعالى ان الله خلق ادم
على صورته او على صورة الرحمن فهو جامع لجهتي الالوهية
والعبودية وكامل في المظهرية قال الشيخ محي الدين ابن
عربي رضي الله عنه في الفص الادمية اعلم ان الاسماء
الالهية الحسنى تطلب بذواتها وجود العالم فاوجد الله
تعالى العالم جسدا مسوى وجعل روحه ادم عليه السلام
اعني بادم وجود العالم الانساني وعلمه الاسماء كلها فان
الروح يدبر البدن بما فيه من القوى وكذلك الاسماء للانسان
الكامل بمنزلة القوى ولهذا يقال في العالم انه الانسان
الكبير ولكن بوجود الانسان فيه وكان الانسان مختصا
من الحضرة الالهية وكذالك خصه بالصورة فقال ان الله
خلق ادم على صورته وفي رواية على صورة الرحمن وجعله الله
العين المقصودة من العالم كالنفس الناطقة من الشخص
الانساني ولهذا تخرب الدنيا بزواله وتنتقل العمارة الى

الآخرة من اجله فهو الاول بالقصد والآخر بالايجاد و
الظاهر بالصورة والباطن بالسورة اى المنزلة انتهى قوله
وبذلك الوجه جعله الله خليفة في خلقه لانه هو رب
للعالم من جهة المرتبة الربوبية وعبد للحق من جهة
المرتبة العبودية فيأخذ عن حضرة الاسماء من جهة
الربوبية ما يطلبه الرعايا ويبلغه من جهة عبوديته اليهم
لان امر الخلافة يتم من هاتين الجهتين وجعل ابناءه
الكاملين من الانبياء والاولياء خلفاء بالخلافة العظمى
قال غوث الاعظم رضى الله عنه فما من نبى الا وله صاحب
يهتدى بهداه ويقفت اثره ويتبع مذهبه ويهدى هديه
ثم يخلفه مكانه ويقوم مقامه كموسى بن عمران وغلامه
وابن اخته يوشع بن نون عليه السلام والحواريين مع عيسى
عليه السلام وابى بكر وعمر رض مع النبى صلى الله عليه وسلم وكذلك
عثمان وعلى رض وسائر الصحابة رض وما زالت الاولياء والصلحاء يقولون
والابدال كذلك من بين استاذ وتلميذ كالحسن البصرى و
تلميذه عتبة بن الغلام وسرى السقطى وغلامه وابن اخته
ابى القاسم الجنيد وغيرهم مما يطول شرحه فالمشائخ هم الطريق
الى الله عز وجل والادلاء عليه والباب الذى يدخل منه اليه
فلا بد لكل مريد لله عز وجل من شيخ انتهى قوله ولا شك
فيما مر من زمان ادم عليه السلام الى زمان خاتم النبيين
كان زمانا من النبوة لذلك سموا خلفاءه انبياء وما مر

مِنْ زَمَانِ خَاتَمِ النَّبِيِّيْنَ اِلٰی یَوْمِ الْقِیَامَةِ یَکُوْنُ زَمَانًا مِنَ
الْوِلَایَةِ لِذٰلِكَ سُمُّوْا خُلَفَاءُهٗ شُیُوْخًا لِاَنَّ اِسْمَ النَّبِیِّ
وَالشَّیْخِ مَقُوْلٌ عَلٰی مَنْ لَهٗ فِی اسْتِعْدَادِهِ الْاَزَلِیِّ اِقْتِضَاءُ النُّبُوَّةِ
اَیْ دَعْوَةُ الْخَلْقِ اِلَی الْحَقِّ کَمَا قَالَ النَّبِیُّ صلی اللہ علیه وسلم
اَلشَّیْخُ فِیْ قَوْمِهٖ کَالنَّبِیِّ فِیْ اُمَّتِهٖ لِذٰلِكَ لَا یُطْلَقُ اِسْمُ الشَّیْخِ
اِلَّا عَلَی الْخُلَفَاءِ الْکَامِلِیْنَ الَّذِیْنَ هُمْ اتَّصَلُوْا بِسِلْسِلَةٍ فَتُهُمْ
اتصالًا صحیحًا بِسَنَدِ المجاز الی النبی المجاز وشرط الاسناد فیهما ما یکون من الحقیقة
والمجاز معًا او انفرادًا فالشَّیْخُ انسان کاملٌ وَهُوَ بصفاتِ الالٰهی شاملٌ
ولاعتبارات الکونی کاملٌ ومنهم من هو علی قدم الانبیاء السابقین
فهو کالنبی من الانبیاءِ الاوّلین کما قال النبی صلی اللہ علیه واله وسلم
عُلَمَاءُ اُمَّتِیْ کَاَنْبِیَاءِ بَنِیْ اِسْرَائِیْلَ ای اولیاء امتی ومنزلتهم ودرجتهم
واقدمیتهم کمنزلتهم ودرجتهم واقدمیتهم بینهم ومنهم من هو
علی قدم نبیّنا ورسولنا صلعم فهو محمدٌ علیه الصلوٰة والسّلام
بالنیابته یقال له فی الاصطلاح العارفین محمد الزّمان لانه
هو مظهرُ الاتمّ من مظاهرِ الحقیقةِ المُحَمَّدِیَّة کما قال النبی
صلی اللہ علیه وسلم یکون فی امتی رجالٌ منزلتهم کمنزلتی یَوْمَ
القِیَامة فمنزلته ودرجته کمنزلة نبینا ودرجة رسولنا وسیدنا
ومولانا محمدٍ علیه الصلوٰة والسّلام ظلًّا وَلَا یَکُوْنُ الاَرْضُ خَالِیًا
عَنْهُمْ فِیْ اَیِّ اَزْمِنَةٍ کَانَتْ مِنْ زَمَانِ اٰدَمَ عَلَیْهِ السَّلَامُ اِلٰی اَنْ
تَقُوْمَ السَّاعَةُ لِاَنَّهٗ هِیَ سُنَّةُ اللّٰهِ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللّٰهِ تَبْدِیْلًا
قَالَ غوث الثقلین رضی اللہ عنه وَلْیَتَحَقَّقْ بِاَنَّ اللّٰهَ عَزَّ وَجَلَّ

اَجْرَی العَادَۃَ بانْ یَکُوْنَ فِی الْاَرْضِ شَیْخٌ وَّ مُرِیْدٌ وَّ صَاحِبٌ
وَّ مَصْحُوْبٌ وَّ تَابِعٌ وَّ مَتْبُوْعٌ مِّنْ وُّلْدِ اٰدَمَ اِلٰی اَنْ تَقُوْمَ السَّاعَۃُ
قَالَ النَّصِیْرُ فِی رِیَاضِ الْقُدْسِ بدانکہ درمیانِ وجوب وکون کہ عبارت از
ظاہرِ وجود و ظاہرِ علم است ومشعر از الٰہیت وعبدیت است یک حقیقت است کہ جامع
ہردو مرتبہ اوست وفیضِ مقدّس برائے شہودِ لشاءِ ہردو اوست در وجودِ خارجی و
آن حقیقتِ انسان است وبرزخ البرازخ نیز اورا گویند وحقیقت آدم کہ مَرَجَ الْبَحْرَیْنِ
یَلْتَقِیَانِ بَیْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَّا یَبْغِیَانِ نیز عبارت ازوست فَخَلَقْتُ الْخَلْقَ
لِاُعْرَفَ اشارت باو وَلَوْلَاکَ لَمَا اَظْهَرْتُ الرَّبُوْبِیَّۃَ ایمائے ست
بکمالاتِ او کہ بے او فیضانِ حق در خارج صورت نہ بندد زیراکہ او ہم صفاتِ الٰہی را
شامل است وہم اعتباراتِ کونی را حامل بالٰہیات از الٰہیات مستفیض است و
بکونیات کونی را مفیض واو خلیفۂ وجودِ مطلق است باعتبارِ مرتبۂ واحدیت نہ مرتبۂ
الوہیت پس باین اعتبار لفظ اَنَا الْحَقُّ وَسُبْحَانِیْ وَهَلْ فِی الدَّارَیْنِ
غَیْرِیْ صورتِ کمال نبود بلکہ قسمے را جامع وقسمے را تارک چہ وجودِ مطلق چنانچہ
بکمالاتِ الٰہی متجلی است او ہمچنین بنقائصِ امکانیہ متجلّی واو نمونۂ صفات وافعال وشیون و
اعتبارات بلکہ جمیع مراتبِ الٰہیات ومدارجِ کیانیات است وعلّتِ غائیِ تمام موجودات
ومظہرات اوست کہ بے او موجودے از موجودات وتعینے از تعینات غیباً وشہادۃً و
بینهما صورت نہ بندد وبے توجہِ ایجادِ وے عالمے از عوالم روحاً ومثالاً ومایلحقهما
در وجود نیاید شعر

یک گلِ مقصود درین بوستان | چیدہ نشد بے مددِ دوستان

وادنیٰ تصرفِ او آنست کہ در جمیع تعینات من الموجودات والمظاہر محرّک ومسکّن
قبل از وجودِ خارجی وبعد از وجودِ خارجی غیرِ او نیست وشارحِ قیصری میگوید چنانکہ

صاحبِ مقامِ محمود یعنی محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم می فرماید اَوَّلُ مَا خَلَقَ اللّٰہُ
نُوْرِیْ وَرُوْحِیْ، ہمچنین اگر کسے را دیدہ باز شود و بینائی او بکحلِ کُلَّ یَوْمٍ ھُوَ فِیْ شَانٍ
مکحّل گردد کہ وَقَدْ خَلَقَکُمْ اَطْوَارًا عبارت از تجلّیِ ذات وحقیقتِ اوست واو در ہر مراتب
بمناسبِ آن مراتب ظاہر وہویدا شدہ چنانکہ در ارواح عینِ معانی ودر عالمِ مثال
عینِ مثال ودر عالمِ اجسام عینِ اجسامِ مرکبہ ولطیفہ ودر شہادت عینِ قواے فلکیہ
وسماویہ ودر عناصر وطبایع عینِ حرارت وبرودت ورطوبت ویبوست ودر نشاءِ عنصریہ
خویش انسانِ کامل بجمیع مراتب وقابلیات کہ قبل ازان نداشت موجود وپیدا گشتہ
وآن عروج است روحانی ومثالی وشہادتی ونشاءِ انسانیہ انتہی قولہ پس فردِ کامل
مظہرِ این حقیقت را صوفی گویند چنانچہ مخصوص گردانیدہ است حضرت سید الطائفہ
جنید رحمۃ اللہ علیہ صوفیان را بہ ہشت خصال تا علامت باشد مر شناختِ ایشان را
درکمال قَالَ اَلتَّصَوُّفُ مَبْنِیٌّ عَلٰی ثَمَانِ خِصَالٍ اَلسَّخَاءُ وَالرِّضَاءُ وَالصَّبْرُ وَالْاِشَارَۃُ
وَالْغُرْبَۃُ وَلُبْسُ الصُّوْفِ وَالسِّیَاحَۃُ وَالْفَقْرُ اَمَّا السَّخَاءُ فَلِاِبْرَاہِیْمَ وَاَمَّا الرِّضَاءُ
فَلِاِسْحَاقَ وَاَمَّا الصَّبْرُ فَلِاَیُّوْبَ وَاَمَّا الْاِشَارَۃُ فَلِزَکَرِیَّا وَاَمَّا الْغُرْبَۃُ فَلِیَحْیٰی وَاَمَّا لُبْسُ الصُّوْفِ
فَلِمُوْسٰی وَاَمَّا السِّیَاحَۃُ فَلِعِیْسٰی وَاَمَّا الْفَقْرُ فَلِمُحَمَّدٍ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم واجمعین انتہی قولہ
واین صفاتِ انسانِ کامل است کہ بحملِ امانت وجامعیتِ خلافت قابل است وشیخ
اکمل وافضلترینِ این افراد است کہ شمسِ حقیقت وشجرہ مراد است۔ فرد

در بشر روپوش گشتہ آفتاب
ختم شد واللہ اعلم بالصواب

جامی رحمۃ اللہ علیہ در نفحات الانس میگوید واہلِ وصول بعد از انبیا صلوٰۃ الرحمن
علیہم دو طائفہ اند اوّل مشائخ صوفیہ کہ بواسطۂ کمالِ متابعتِ رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وآلہ وسلم مرتبۂ وصول یافتہ اند وبعد ازان در رجوع براے دعوتِ خلق بطریقِ
متابعت ماذون ومامون شدہ اند واین کاملان مکمّل اند کہ فضل وعنایتِ ازلی ایشان را

بعد از استغراق در عینِ جمع و لجّۂ توحید از شکمِ ماہیِ فنا بساحلِ تفرقہ و میدانِ بقا
خلاصی و مناصی ارزانی فرمودہ تا خلق را بنجات و درجات دلالت کنند اما طائفۂ دوم
جماعت آنند کہ بعد از وصول بدرجۂ کمال حوالۂ تکمیل و رجوع بخلق بایشان نرفت
و غرقۂ بحرِ جمع گشتند و در شکمِ ماہیِ فنا چنان ناچیز و مستہلک شدہ اند کہ از ایشان ہرگز
خبرے و اثرے بساحلِ تفرقہ و ناحیۂ بقا نرسد و در سلکِ سالکان قبابِ غیرت و
قطان دیارِ حیرت انخراط یافتند و بعد از کمالِ وصولِ ولایت تکمیلِ دیگران بایشان
مفوّض نگشت انتہی **قولہ** پس شیخ صوفی است مردِ میدانِ صفا زیرا کہ اَلصَّفَا صِفَۃُ
الْاَحْبَابِ وَہُمْ شُمُوْسٌ بِلَا سَحَابٍ یعنی صفا صفتِ احباب است آنکہ از صفتِ خود
فانی و بصفتِ دوست باقی است احوالِ شان چون آفتابِ بلا سحاب نصف النہار
آفاقی است کہ دستِ او دستِ خدا است زیرا آنکہ لیس الصَّفا من صفات البشر
لِاَنَّ الْبَشَرَ مَدَرٌ وَالْمَدَرُ لَا یَخْلُوْ عَنِ الْکَدَرِ **لمولفہ**

ایکہ صفا نے ز صفاتِ بشر	زانکہ بشر ہست ہمہ تن مدر
چون ز کدر نیست مدر را گذر	پس نبود صوفیِ صافی بشر

پس صوفی از خود فانی و بحق باقی رستہ از طبیعت و پیوستہ بحقیقت صاحبِ وصول است
کہ بحصولِ مرادِ خود از مراد بے مراد است و از مراد و نامرادی آزاد است و متصوّف کہ
خود را بطریقِ مجاہدت بر معاملتِ ایشان درست کند صاحبِ اصول است کہ از روئے
جہد در کوائفِ طریقت متمکن و باستحکامِ تمام در لطائفِ آن ساکن بحالاتِ اینہا شاد
و بمعاملاتِ ایشان آباد است و مستصوف برائے مال و منال و حفظِ جاہ و جلال بلباسِ
درویشان بے خبر از حالاتِ ایشان برائے دیگران چون سگان و بنظرِ شان چون مگسان
صاحبِ فضول است کہ از جملہ باز ماندہ و بدرگاہِ رسم استادہ از وصل و اصل محجوب
بے معنی و معیوب افتادہ در دنیا ذلیل و دینش برباد است پس شیخ صوفی صاحبِ وصول

خلیفهٔ رسول ابو الصّفا است وطالبِ متصوف صاحبِ اصول پاک از فضول ابن الصّفا ست
ومزوّر مستصوف سراسر فضول چون غول در قفا است پس شیوخ کاملان ومکمّلان اند
از طائفهٔ صوفیان عام را خاص وخاص را اخصّ الخواص میگردانند عالم ببرکتِ ایشان
قائم وفیضانِ حق بوجودِ باجودِ ایشان دائم می باشد هر که ایشان را یافت خدا را یافت
وهر که ایشان را شناخت خدا را شناخت ایشان نوابِ رسول مقبول اند وابوابِ وصول
وحصول چنانچه تخصیص کرده است صاحب کشف المحجوب در صفتِ شیخ امّا آن پوشانند
که مرید را مرقع پوشانند باید که مستقیم الحال باشد که از جمله فراز ونشیبِ طریق گذشته باشد
وذوقِ احوال چشیده ومشربِ اعمال یافته وقهرِ جلال ولطفِ جمال دیده وباید که مشرف
شود برحالِ این مریدِ خود که وے اندر نهایت بکجا خواهد رسید از راجعان باشد یا
از واقفان یا از بالغان اگر داند که روزے ازین طریقت باز خواهد گشت بگوید تا ابتدا
نکند واگر بایستد ویرا معاملت فرماید واگر برسد اورا پرورش دهد مشائخ این حدیث
طبیبانِ دلها اند چون طبیب لعلتِ بیمار جاهل بود بیمار را بطبِ خود هلاک کند از انچه
پرورش وے نداند وخطرگاه هاے وے نشناسد وغذا وشربتِ او مخالفِ علت سازد
ورسول گفت صلی الله علیه وآله وسلم اَلشَّیْخُ فِیْ قَوْمِهٖ کَالنَّبِیِّ فِیْ اُمَّتِهٖ پس انبیاء که
خلق را دعوت کردند بر بصیرت کردند وهر کسے را بدرجهٔ وے بداشتند شیخ را نیز دعوت
بر بصیرت باید کرد وهر کسے را غذاے او باید داد تا مرادِ دعوت حاصل شود پیشتر
می نویسد ونیز گفته اند پوشانندهٔ مرقعه را چندان سلطانی باید اندر حقیقت وطریقت
که چون اندر بیگانه نگرد بچشمِ شفقت آشنا گردد وچون جامه اندر عاصی پوشد از اولیا
گردد انتهی قوله پس درا ستعدادِ ازلی هر کسے که اقتضاءِ نبوت باشد یعنی دعوتِ خلق
ونشیب وفرازِ راه دیده باشد وبمقامات ودرجاتِ مشائخ رسیده وسندِ اجازت و
خلافتِ او از شیخِ کامل ومکمل بصحت علی الاتصال تا رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم

مستند بوداو بالاصالت شیخ است بر غیر او اطلاق لفظ شیخ و خلیفہ ہرگز جائز نیست

فی المثنوی المعنوی

پیر ایشانند کین عالم نبود	جانِ ایشان بود در دریاے جود
پیش ازین تن عمرہا بگذاشتند	پیشتر از کشت بر برداشتند
پیشتر از نقش جان پذرفته اند	پیشتر از بحر دُرہا سفته اند

چنانچہ می گوید نصیر رحمۃ اللہ علیہ در اصل بیست[۲۳] وسوم کتاب ریاض القدس پیدا انکہ ظہور و بطون کہ مقتضاے غناے ذاتی و کمالِ اسمائی است بے وجودِ اسما متحقق نگردد و وجودِ اسما بغیر شہودِ آن ہر دو مرتبہ نہ ہمچنین تا آنکہ جمیع اسماء خداے تعالیٰ بر دلِ سالک متجلی نگردد خلیفہ و برزخ جامع و حدِّ فاصل نمی توان گفت و نہ شاید کہ گفتہ شود اگرچہ فی الحقیقت ہست انتہی قولہ این حدے است کہ بمشائخ صحیح السلسلہ جامع و مزوّرانِ طامعان مانع و درمیانِ مشائخ شیخی می باشد کہ او را وجود واحد گویند کہ بصفتِ انسانِ کامل باشد و بعینیتِ ذات و اصل قدم بقدمِ احمد مجتبیٰ محمد مصطفیٰ علیہ و آلہ الصلوٰۃ والسلام از علوی تا سفلی بنورِ فیضانش ممتلی ہر کہ دوستیِ او در دل دارد اگرچہ او را نشناسد بمعرفت منزل دارد و ہر کہ از وے روے بگرداند در حرمان و خسرانِ ابد بماند نعوذ باللہ منہا وجودِ او را مغتنم و خدمتش از نعم الٰہی داند لمولفہ

آمد بشکلِ احمد احد در عیانِ خویش	شیخ الشیوخ گشت محمد زمانِ خویش
در عالمِ نظام بعالم مدار او ست	ہم ہادی است و مہدی و مہتد بشانِ خویش

الحق درین زمانہ کہ شیوخ عنقا آشیانہ شدہ اند شیخ ما بصفتِ قُدما است بلکہ اَقدمِ آنہا در تربیتِ مریدان بصفتِ ربوبیتِ رحمان و در برّ و احسان چون مصطفیٰ رحمتِ عالمیان از وجود با جودش عالم و عالمیان سرمایۂ نور لمعانِ فیضانِ ہدایتش جہان و جہانیان جلوۂ طور زہے لطافت کہ از کمالِ ظہور بر جمالِ روے خود نقاب اختفا انداختہ

وخمے نزاہست کہ شور وشغب را بر شاہر حال خود قبا بے ساختہ نورے است نامحدود وظہورے است محمدنِ المحمود حقیقت درصورتش جلوہ گر وصورت باسورتش تابان تر جملہ مشائخان تابعِ ولایت احمدی ومحمدی اند واو متبوع ہردو۔ لمولفہ

دردماغم بوئے آن یارے رسید   کہ ازو این گلشنِ عالم دمید

نکہتش درہردوعالم جان فزاست   نافۂ از کُنتُ کنزاً بہرِ ماست

او بما ومن باو چون بُو بگُل   ظاہروباطن گرفتہ جزو کُل

مست گشتم بے خبر در شوقِ او   من ندانم پا وسر در ذوقِ او

می رباید حسنش از ہر شئے مرا   مَا رَأَیْنَا شَیْئاً اِلَّا ھُوَ رَءَا

ساقیا برخیز دردہ جام را   خاک برسر کن غمِ ایّام را

موسمِ عیش است اے ماہِ تمام   جَاءَ یَوْمُ الْعِیْدِ قَدْ تَمَّ الصِّیَامُ

دیدنِ روے تو افطارِ من است   بادہ پیمائے بتو کارِ من است

وارہم از خویش و از بیگانۂ   دہ دمادم آتشین پیمانۂ

آتشے درجانِ عشاق افگنم   غلغلہ در انفُس آفاق افگنم

ساقیا دردہ مے نابم کہ تا   حالِ دل گویم بہ مستی برملا

آن مے صافی کہ در خُمِّ ازل   بود از ختمِ نبوّت مُقفَّل [مقفل ۱۲]

ہرکہ زان مے قطرۂ درسینگ شد   او مذاقِ مُشربِ احمد می چشد

جوش زن اندر خراباتِ عشقِ او   غلغلہ افگن سماواتِ عشقِ او

شور در دیر و حرم بر بوئے او   شیخ و مُغ حیران بجست وجوئے او

دست وپا ہر یک بدورِ خود زدند   تا بکامِ دل ازان ساغر کشند

قطرۂ زان مے ولیکن کس نیافت   آفتابِ لطفِ او بر کس نتافت

ساقیا دورِ تو دورِ سروری است   احمدیؒ القادریؒ الصّابری است

عام بکشادی درِ میخانه را
تو بهر یک میدهی پیمانه را

شعله زد عشقِ تو اندر جان و تن
سوختم من سوختم اے ذوالمنن

ریز بر خاکم ازان آبِ حیات
زندهٔ جاوید گرداند بذات

سیدی یا مرشدی مولائے ما
جز تو می بینم نه در ارض و سما

ساز و برگِ ما تو ئی من زانِ تو
عاشقِ خوے توام من آنِ تو

آنِ تو با جانِ من چون شیر و شهد
از دمِ صبحِ ازل میثاقِ عهد

در اَلَسْتُ بِرَبِّکُمْ گفتم بلےٰ
تو بُدی در جانِ ما گفتم ترا

من نمی دانم بجز تو هو بهو
کُلُّ شَیْءٍ هَالِکٌ اِلَّا وَجْهَهٗ

وجهِ تو مارا موجّه ... آمده
مذهبم وَجَّهْتُ دجهی زان شده

گر به بینم غیرِ تو من کافرم
غیرتِ عشقت بُرد آن دم سرم

لے سرم باد افدائے پائے تو
غرقه ام در نعمتِ والائے تو

نعمتِ ما را بس است این که توئی
جملگیم تو شدی رفته دوئی

قَدْ شَرِبْتُ الرَّاحَ کَاسًا بَعْدَ کَاسٍ
کز فروغش تا به عرش است انعکاس

گرمے او روے جانم تافته
بوے پیراهانِ یوسف یافته

ریختی ما را بجُم خُم را بمن
می تراود آنچه می جوشد ز من

اَحْمَدِیُّ الْمَشْرَبِ اَلذَّوْقُ لِیْ
هَمْ مُحَمَّدِیُّ اللَّطَافَةُ بِالْعَلِیْ

از لطافت من لطافت یافتم
آفتابم با لطافت تافتم

تافتن با یافتن دارد نظام
اے نِظَامُ الْمِلَّةِ خَیْرُ الْکِرَام

چون نظامِ ملک را بود او مدار
گشت مصرِ حق به یعقوب استوار

مصریان دارید عزیز او را که او
صدور تا در ماهِ کنعان شمس هو

حافظ است و صابر است و فا دراست
از اُوَیْسِیَّتْ بهر کس رهبر است

جاری است این فیضِ اُویسیّش مدام — ورثہ دارد زپیرانِ کرام

آن اویسیّت کہ با صابر وراست — حصّۂ روزِ ازل از بہرِ ماست

قادریّ الصّابریم حافظی — حافظِ جانِ من است در بیخودی

رفتہ رفتہ تیز گشتم در کلام — تا فتد اسپِ تیز گام از ما لجام

ہان مکن مہمیز رو نرم اے خلیل — منتظر استادہ است ابن السبیل

جَاہَدُوا فِیْنَا لَنَہْدِیَنَّہُمْ سُبُلْ — چیست فِیْنَا گم شدن پیشِ رُسُل

آن رسولِ حق امامِ قائم است — چون محمد ہر زمان او دائم است

مَنْزِلَت او را کمَنْزِلَتِیْ بخوان — عینِ انسان عالمِ انسان بدان

برزخِ جامعِ وجوبِ کونِ اوست — راہہاے حق لطلِّ عونِ اوست

دستِ او دستِ نوالِ لافتاست — زان لطافت با علی گفتن بجاست

عاشقان را میکدہ بکشاد او — سید ہدر جاے جام او صد سبو

فیضِ او عام است بہرِ خاص و عام — عاشقان را بر درِ او اژدہام

از درِ میخانہ می آید ندا — اَلصَّلَا اے مے پرستان اَلصَّلَا

گر شود بختِ تو یاور اے رفیق — غیرِ غیران رو براے این رحیق

بر درِ پیرِ مغان افگندہ باش — روے خود با خاکِ در آگندہ باش

نخوتِ کبر و غرور از سر بنہ — گر بخواہد جان و ایمانش بدہ

ورنہ محرومُ الاَبَد باشی مدام — بر رسول آمد بلاغ وَالسَّلام

قَدْ تَبَیَّنَ لَکَ اَیُّہَا الطَّالِبُ الصَّادِقُ حَقِیْقَۃُ الشَّیْخِ وَمَنْزِلَتُہٗ وَدَرَجَتُہٗ فَالْتَزِمْ خِدْمَتَہٗ وَمُلَازَمَتَہٗ مَعَ الْحُبِّ وَالْاِخْلَاصِ لِئَلَّا تَکُوْنَ مِنَ الْخَاسِرِیْنَ بِالْمَنَاصِ لِاَنَّہٗ ہُوَ خَلِیْفَۃُ ذَاتِ الْاَحَدِیَّۃِ وَمَظْہَرُ حَقِیْقَۃِ الْمُحَمَّدِیَّۃِ وَالْبَرْزَخُ الْجَامِعُ بَیْنَ الْوُجُوْبِ والامکانِ عینِ الانسانِ فی عالَم الانسان مُدَبِّرِ الاَکْوَانِ حافظ القرآن محمد الزمان

لطافتہ السبحان علیٌّ فی الدہور ولیٌّ فی الامور وللہ الامر جمیعًا یفعل ما یشاء ویحکم ما یرید وصلّی اللہ تعالےٰ علیٰ خیر خلقہٖ محمدٍ وآلہ واصحابہ اجمعین برحمتک یا ارحم الراحمین

الآن اشرع فی جوابات السوالات العشرۃ ہی عشرۃٌ کاملۃٌ من المبشرۃ بشریٰ لمن لہ قلبٌ سلیم وخسریٰ لمن یظن انا علیہ زعیم واللہ المستعان وعلیہ التکلان۔

سوال اوّل پیر کے خلاف ہو کر مرید فائدہ اُٹھا سکتا ہے یا نہیں۔

الجواب بدان اسعدک اللہ تعالےٰ روشن شدہ است بتو منزلت شیخ ودرجۂ او بعد آب وتاب کہ او خلیفۂ حق ومظہرِ وجودِ مطلق است چون آفتابِ عالمتاب اشعۂ نورِ ہدایتش آفاق گیر ولمعۂ ظہورِ افادتش در عالمِ صغیر وکبیر رونق صدرِ خلافت عُلَمَاءُ اُمَّتِیْ کَاَنْبِیَاءِ بَنِیْ اِسْرَائِیْلَ باوست وزینتِ مسندِ وراثت اَلْعُلَمَاءُ وَرَثَۃُ الْاَنْبِیَاءِ ازوست اَعلامِ رفعتِ شوکتش بمنطوق مَنْ یُّطِعِ الرَّسُوْلَ فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰہَ ببامِ عظمت بلند افراختہ واستعلامِ نوبتِ رتبتش بوثوقِ قُلْ اِنْ کُنْتُمْ تُحِبُّوْنَ اللّٰہَ فَاتَّبِعُوْنِیْ یُحْبِبْکُمُ اللّٰہُ کوس بنامِ محبت ہر در دمندان نواختہ ہر کہ طرحِ موافقت باو اندازد وتردِ محبت بدو بازد خیمۂ حصول بہ بارگاہِ وصول زند راہِ اطاعت وتبعیتِ او صراطے است مستقیم ومحبت او موہبتے است عظیم پیش او کالمیت فی ید الغسّال باید بود وجان ومال ننگ وناموس نثارِ تعالِ او باید نمود از کجدارو مریزِ او ملول شدن خود را بدستِ غول سپردن است وبخلافِ او گام زدن بدشتِ ضلالت مردن جنابِ غوث الثقلین رضی اللہ عنہ می فرمایند وَیَحْذَرُ مُخَالَفَتَہٗ جِدًّا لِاَنَّ مُخَالَفَۃَ الشُّیُوْخِ سَمٌّ قَاتِلٌ فِیْہَا مَضَرَّۃٌ عَامَّۃٌ فَلَا یُخَالِفُہٗ بِتَصْرِیْحٍ وَّلَا بِتَاْوِیْلٍ انتہی قولہ لِاَنَّ الشَّیْخَ اِنْسَانٌ کَامِلٌ وَالْاِنْسَانُ الْکَامِلُ مِنْ حَیْثُ ہُوَ جَامِعٌ وَّقَابِلٌ لِلْخِلَافَۃِ وَاسِطَۃٌ لِفَیَضَانِ الْحَقِّ فَیَاْخُذُہٗ مِنَ الْحَقِّ بِجِہَۃِ رُبُوْبِیَّتِہٖ وَیُبَلِّغُہٗ اِلَی الْخَلْقِ بِجِہَۃِ عُبُوْدِیَّتِہٖ لِاَنَّ فِی الْخِلَافَۃِ مِنْ کَوْنِ کَائِنِ الْجِہَتَیْنِ

ضروری ولا للحق الا جهة ربوبیة ولا للخلق الا جهة عبودیة فلا مجانسة بینهما
وبغیر المجانسة لا یمکن ان یفیض الحق الی الخلق ویستفیض الخلق من الحق
فلا بد من کون بینهما حقیقة کلیة جامعة للنسبتی الحق والعالم وهی مرتبة
الواحدیة تسمی بلسان القوم حقیقة الانسانیة وجعل لها مظهرا تاما
وهو انسان کامل والانسان الکامل شیخ فالشیخ واسطة بین الحق
والخلق وخلیفة للاخذ والابلاغ ما یطلبه الرعایا لذلک قال الله تعالی
وابتغوا الیه الوسیلة اذ لا یتجلی الحق علی العالم الا بواسطة فمخالفة الشیخ
اعراض عنها والاعراض انقطاع عن الواسطة فهو سم قاتل پس باید که
مرید در اطاعت وتبعیت او بکوشد ودر عشق ومحبت او بجوشد که شیخ طبیب حاذق است
ومرید سقیم در خلاف او خطرها است وبیم زیرا که غرض از پیری ومریدی حصول
ولایت است که بغیر ازو بقائده کنند وآن مشروط با طاعت است که بے او
بمقصود نرسند واطاعت بے محبت راست نیاید زیرا که محب از محبت براست بازی
گراید پس محبت مخالفت نه ورزد وبه ادب پیوندد چنانچه صاحب کشف المحجوب میفرماید
وشیخ سهیل بن عبد الله التستری گوید رحمة الله علیه المحبة معانقة الاطاعات
ومباینة المخالفات محبت آنست که با طاعت محبوب دست در آغوش کنی
واز مخالفت وے اعراض کنی ازانچه هرگاه که دوستی اندر دل قوی تر بود فرمان
دوست بر دوست آسان تر بود انتهی قوله پس مخالفت بعداوت کشد وعداوت
بقطعیت واز قطعیت در نقصان اشد وحرمان ابد بماند نعوذ بالله منها پس هرگز
مرید در مخالفت پیر فائده نه بردارد بلکه این خلاف ادبار بار آرد سعدی راست
می فرماید **فرد**

خلاف پیمبر کسے ره گزید | که هرگز بمنزل نخواهد رسید

لمولفہ

خلافتِ پیر خلافِ رسولِ حق گردد	مگر بہ تیغ زند سینہ تاکہ شق گردد
زسادہ لوحیِ خودمی برد گمانِ حصول	قسم بحق کہ سیہ رو سیہ ورق گردد

سوال دوم جو مرید آپ کو عقیدۃً ہمسر یا برتر پیر سے جانے اورحضورِ شیخ مین اُن افعال سے کہ جن سے اس کا جاہ وجلال پیدا ہو خوش ہو یہ عقیدہ اور یہ برتاوہ مستند ہے یا نہین۔

الجواب عقیدۂ مذکور خلافِ جمہورِ مشائخ متقدمین ومتاخرین است کہ شیمۂ ذمیمۂ اہلِ عجب و مختالین است و عُجب وتکبر صفتِ مذموم و عجب تر آنکہ با امام جو ید ماموم حق عزوجل دربابِ متکبران مغروران اِنَّ اللّٰہَ لَا یُحِبُّ کُلَّ مُخْتَالٍ فَخُوْرٍ فرمود وجناب غوث الثقلین رضی اللہ عنہ عُجب کنندگان را تنبیہ نمود فَاِنَّ الْعُجْبَ یُسْقِطُ الْعَبْدَ مِنْ عَیْنِ اللّٰہِ و منشارِ عُجب وتکبر از خودی وخودبینی است وخودی وخودبینی نزدیک صوفیہ رحمہم اللہ از سخت ترین حجاباتِ بشریت بلکہ سببِ شرک بجنابِ الوہیت است چنانچہ حضرت عبد القدوس گنگوہی قدس سرہٗ در مکتوب صد وہشتم می فرمایند اما مردانِ خدا بین درخدا بینی خودبینی روا نہ دارند و در خودبینی ہمان شرک دانند کہ شرک را ابراں رانند لاجرم اسلام را با خودبینی اسلام ندارند و در گذارند واحدے راست

بیت

اگر مرا کار بسجادہ برآمد فیہا	ورنہ اینک من واینک بت واینک نہا

عزیز من خودبینی حرام است ونہ درو ہیچ انتظام است چراکہ این خود نیست چرا خود را خود بیند کہ ہو ست ہمو وجز او نہ نکوست نکو خوش گفت **بیت**

درہرچہ نظر کردم غیر از تو نمی بینم	غیر از تو کسے باشد حقا چہ مجال است این

عزیز من اگر این کون متحقق الوجود بودے چنانکہ اہلِ ظاہر گویند چرا خودبینی حرام

بودے وجانِ مردان دران نفرسودے بلیت

خونِ صدیقان ازین حسرت بریخت		آسمان بر فرقِ ایشان خاک بیخت	

انتہی قولہ چونکہ علیم الحکیم بعلمِ قدیم خود می دانست کہ انسان در منزلِ بشریت بعروضِ اوہام غیریت بنیادِ خود بینی خواہد نہاد و در سودائے عُجُب و تکبر خواہد افتاد مداوائے او جز اتصاف بعبودیت و غیر از فناءِ صفاتِ بشریت نیست پس عبادت کہ صورتش تذلّل و حقیقتش نیستی است فرض نمود در کلام قدیم خود فرمود وَاعْبُدْ رَبَّکَ حَتّٰی یَاْتِیَکَ الْیَقِیْنُ اَلْمُرَادُ بِالرَّبِّ مِنَ الْاِسْمِ الْمُرَبِّیْ الَّذِیْ ہُوَ مَبْدَءُ الْیَقِیْنِ لِلْعَیْنِ الْخَارِجِ فَہُوَ لَا یُتَجَلّٰی اِلَّا بِوَاسِطَۃِ الْمَظْہَرِ الْبَرْزَخِ الْجَامِعِ اَیِ الْاِنْسَانِ الْکَامِلِ وَالتَّجَلِّیْ لَا یَکُوْنُ اِلَّا بِصُوْرَتِہٖ کَمَا تَجَلَّتْ حَقِیْقَۃُ الْمُحَمَّدِیَّۃِ حِیْنَ ظُہُوْرِ اٰدَمَ بِوَاسِطَۃِ الْحَقِیْقَۃِ الْاِنْسَانِیَّۃِ عَلٰی صُوْرَۃِ الرَّحْمٰنِ قَالَ الْجَامِیْ رحمۃ اللہ علیہ فِیْ نَقْدِ النُّصُوْصِ فَاِنَّہٗ تَعَالٰی لَا یَتَجَلّٰی عَلَی الْعَالَمِ الدُّنْیَوِیِّ اِلَّا بِوَاسِطَۃٍ انتہی قولہ فالشیخ مظہر البرزخ الجامع وواسطۃ التجلی لعروج المرید و لما تحقق ان العروج متعلق بہذا التجلی و التجلی موقوف علی فناء الصفات البشری و فناء الصفات البشری منحصر علی الفناء فی الشیخ فلا بد للمرید ان یفنی فیہ لیعرج الی ربہ لان اوصاف البشریۃ حائلۃ بینہ و بین ربہ و ارتفاعہا فناء فالفناء حقیقۃ العبدیۃ والعبدیۃ صورتہ پس چون یقین بہ نیستیِ خود آید عبدیت را شاہد درعبدیت الوہیت تجلی نماید وترا از نور باید آنگاہ دانی کہ عبد چیست و حق کیست برہنمائیِ این راہ و بار دادن تا بارگاہ انبیا را فرستاد و اولیا را بر مسندِ وراثتِ ایشان جاے داد تا بحق رسانند و ازین ورطہ رہانند ہمین است کہ درجۂ تصدیق ایمان خدا و رسول بمرتبۂ وصول دریک پلہ نہادہ اند وبہ یَاۤاَیُّہَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْۤا اٰمِنُوْا بِاللّٰہِ وَرَسُوْلِہٖ ندا دادہ یعنی اے مومنین موقنین بالکثرت ایمان آرید بر خدا و رسول او

بالوحدت کہ رسول خلیفۂ اوست و خلیفہ در حکمِ مستخلف عنہ می باشد پس فنا در و لقا بحق بود وہمچنین خلیفہ ہاے رسول و خلفاءِ خلفاءِ او تا قیامت مشرّف باین شرافت اند یافتِ ایشان یافتِ خداست حضرت شیخ الاسلام شیخ عبداللہ انصاری رحمۃ اللہ علیہ فرمودہ است الٰہی این چہ فضل است کہ با دوستانِ خود کردہ ہر کہ ایشان را جست ترا یافت وہر کہ ترا یافت ایشان را بشناخت انتہی قولہ وفناءِ خودی بے عشق و محبّت محال ومحبتِ بے اُنس محض قَالَ سُئِلَ رُوَيْمٌ عَنِ الْاُنْسِ (یعنی اُنس چیست ۱۲) فَقَالَ اَنْ تَسْتَوْحِشَ مِنْ غَيْرِ اللّٰہِ حَتّٰى مِنْ نَفْسِكَ ۵ لہذا حُبِّ شیخ فرضِ راہ است وموصل بدرگاہِ الٰہ بناءً برین اہلِ طریقت فنا فی الشیخ را اصلِ محکم و اقربُ الطّریق قرار دادہ اند وحصولِ فنا وحصولِ لقا را مدار بران نہادہ ہر کہ بقا دوست است شیخ را می جوید و بجدستِ او می پوید جامِ محبّتِ او می نوشد و بفناءِ خود می کوشد کہ بے او ہرگز بکامِ دل نرسد و رہ بمنزل نہ برد کما قال اللّٰہ تعالےٰ فی السورۃ الکہفِ مَنْ یَّهْدِ اللّٰہُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ وَمَنْ يُّضْلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهٗ وَلِيًّا مُّرْشِدًا ۵ چونکہ ہدایت موقوف بر وجدانِ ولیِ مرشد است لہذا مَنْ لَّا شَيْخَ لَهٗ فَشَيْخُهُ الشَّيْطَانُ وارد است ہر کہ او را از دست دہد وگردن بفرمانِ او نہ نہد از رہِ ہدایت دور است و در تیہِ ضلالت مہجور پس حُبِّ او توشۂ راہ گیرد و تبعیتِ او بجان و دل بپذیرد تا از صفاتِ خویش فانی و بذاتِ شیخ باقی گردی این فنا و بقا از قیودِ بشریّت برہاند و بمقامِ اطلاق کہ ولایت است برساند گفتہ اند اَلْوِلَايَةُ وَهِيَ عِبَارَةٌ عَنْ فَنَاءِ الْعَبْدِ فِي الْحَقِّ وَبَقَائِهٖ بِهٖ فَالْوَلِيُّ هُوَ الْفَانِيْ فِيْهِ وَالْبَاقِيْ بِهٖ بلکہ محققین ومجتہدین صوفیہ متفق اند کہ شیخ مرأتِ جمالِ حق ومظہرِ وجودِ مطلق است حق عزّ وجلّ از آیہ یَدُ اللّٰہِ فَوْقَ اَيْدِيْهِمْ بمارا ہ روشن کشادہ ورسولِ صلعم بحدیث مَنْ رَاٰنِيْ فَقَدْ رَاَى الْحَقَّ خبر راست داد کہ بر سالکانِ طریقِ ہدایت در صورتِ شیخ ذاتِ حق ایشانِ ہادی تجلّی میکند و دستِ او را گرفتہ تا بدرگاہِ خود

می برد ہمین است کہ فرض است این عقیدہ عند الشیوخ طریقت وجاری خواہد ماند این سنت ایشان تا قیامت حضرت شیخ فرید الدین عطار رح فرمود بیت

مصطفٰی را حق بدان وحق بہ بین		مصطفٰی حق بود ربّ العالمین

ونیز مولانا محمد اکرم صاحب رح در اقتباس الانوار بذیل ذکر حضرت شیخ احمد عبد الحق ردولوی قدس سرہٗ در معنی اَلعِلمُ حِجَابُ الاَکبَر می فرمایند و دیگر معنی وے آنکہ منصور برزخ شیخ را بعلم بشریت شیخ دانستن وے غیر رسول ونبی ہمین حجاب اکبر است کہ سدّ راہ وے گشتہ چون این علم از میان برخاست وبشریت از نظر نہان و وے را رسول بلکہ حق دانست از حجاب اکبر نجات یافت انتہی قولہ ونیز در لطائف اشرفی در شہر ظ ہفتم آداب مرید ذکر میکند حضرت قدوۃ الکبرا می فرمودند مرید را باید کہ مراد وے جز شیخ نبود کہ مقصود کلّی وے جز وجود شیخ چیزے دیگر نہ کہ حق تعالےٰ متجلّی بصورت شیخ است زیرا چہ یَہدِی مَن یَّشَاءُ وَیُضِلُّ مَن یَّشَاءُ صفت حق تعالےٰ است شیخ درمیانہ جز سبب بیش نیست رباعی

لئے رفع تشنگی ز تشنگان آب کند		لئے دفع کلال خفتگان خواب کند
حاشا کہ کند غیر مسبّب کارے		لیکن ز پس پردۂ اسباب کند

حضرۃ قدوۃ الکبرا بارہا حضرت شیخ مظفر شمس بلخی را یاد میکردند وہمت وے را می ستودند می فرمودند کہ صد ہزار آفرین برین مقولہ وے باد کہ گفتہ است حق تعالےٰ در جلوہ گاہ فردوس چون بصورت شرف الدین جلوہ نکند ہرگز نہ بینم مصرعہ

	فردوس چہ کار آید گر یار نباشد	

تا کہ وجود شیخ را بتفرّد مقصود معتقد نبود کار وے از پیش نرود وکمال اخلاص بہ نسبت شیخ آنست کہ جز وے ہمہ نقصان است وے اگر اینچنین کند نہ نقصان آنست انتہی قولہ ونیز چند مقولہ درحال حضرت شیخ محمد صادق گنگوہی رح در اقتباس الانوار

نقل میکنند چون مادر و پدرِ وے قدس سرّہٗ برین امر اطلاع یافتند گفتند کہ شیخ ابوسعید
پسرِ ما را از کارِ دنیا ضائع خواہد کرد ما با وے بگوئیم تا شیخ محمّد صادق را پیشِ خود آمدن
ندہد ہمچو خود بیکار و معطّل نگرداند چون خبر بہ بندگی شیخ ابوسعید رسید بشیخ محمّد صادق
گفت کہ پدر و مادر تو چنین گویند ارادہ ات چیست او گفت کہ بندہ را باختیار چہ کار
ارادۂ من آنست کہ حضرتِ پیر دستگیر بآن اشارت نمایند و من جز ذاتِ بابرکاتِ شما
چیزے دیگر از دنیوی و اُخروی نمی خواہم سبحان اللہ چہ فنا در ذاتِ شیخ ابوسعید
مر او را حاصل شدہ بود کہ فوقِ آن متصور نیست بلکہ فناے وے قدس سرّہٗ
در ذاتِ پیرِ دستگیر بعینہٖ مثل فناءِ حضرت گنج شکر منقول است کہ فرمودہ اگر خداے تعالےٰ
مرا در روزِ قیامت جمال با کمالِ خود بصورتِ پیرِ من خواہد نمود خواہم دید و الّا
چشم بدان سوے نخواہم کشود و ہمچنین حضرت سلطان المشائخ فرمود کہ اگر فردا روز
باز پُرس جمالِ حق در نظرم بصورتِ پیرِ من جلوہ خواہد نمود خواہم دید و الّا روے
از انجانب خواہم گردانید۔ مخفی نماند ازینجا معلوم می شود کہ رویتِ حق سبحانہٗ تعالےٰ
در روزِ قیامت مر مریدانِ صادق را بصورتِ پیرِ ایشان خواہد بود بلکہ الحال مریدانِ
صادق را جمالِ با کمالِ حضرت رسالت پناہ و حضرتِ حق تعالےٰ در آئینۂ صورتِ پیر
جلوہ گر است و نیز ازین بیان معلوم گشت کسانیکہ نسبتِ بندگی بشیخ کامل و مکمّل
پیدا نکردہ یا بعد پیدا کردنِ این نسبت بر اعتقادِ شیخ خود ثابت نماندہ اند در
ہر دو جہان از رویت محروم اند مَنْ کَانَ فِیْ ہٰذِہٖ اَعْمٰی فَھُوَ فِی الْاٰخِرَۃِ اَعْمٰی ۵
در شانِ این چنین مردمان نازل گشتہ انتہٰی قولہ پس بکتاب اللہ و حدیث رسول اللہ
و عملِ پیرانِ عظام ثابت و متحقق است کہ صورتِ شیخ را مظہرِ وجودِ مطلق دانستن
مشربِ خاص اہلِ اختصاص پیرانِ طریقت و عارفانِ حقیقت بودہ است
و تا قیامت خواہد بود بلکہ از استعمالِ آن بجاے رسیدہ اند کہ تشابہ بمذہب دارد

وخاص در طریقهٔ قادریه وچشتیه پیرانِ ما درین باب مشربے دیگر دارند وذوقے دیگر مَنْ ذَاقَ ذَاقَ پس این عقیده در مشربِ عشّاق فرض است وعند المشائخ سنّت که دال است بر آن عمل پیرانِ عظام ومشائخانِ کرام چنانچه پیدا است که شیوخِ سلاسل وعرفاءِ منازل در آدابِ پیر کتبها ساخته اند واشارةً وکنایةً دربیانِ این مشرب پرداخته فی المثنوی المعنوی

شمس تبریزی که نورِ مطلق است	آفتابست وز انوارِ حق است

لهذا جنابِ غوث الثقلین رضی الله عنه پیش پیرانِ عظام منع فرموده انداز کلام واظهارِ مناقبِ نفسِ نافرجام در غنیة الطالبین است وَعَنْ آدَابِ الْمُرِيدَانْ لَا يَتَكَلَّمَ بَيْنَ يَدَيْ شَيْخِهِ إِلَّا فِي حَالَةِ الضَّرُورَةِ وَأَنْ لَا يُظْهِرَ شَيْئًا مِنْ مَنَاقِبِ نَفْسِهِ بَيْنَ يَدَيْهِ انتهی قوله مناقب محامد را گویند ومحامد اوصاف ونعوتِ شخص است که ازان به مثلیت یا بفوقیت بر شخصِ دیگر اعزاز وافتخار حاصل شود چونکه دران شائبه تعلّی وتفوّق دید وآن بسوے انانیت میکشید منع فرمود تا رگِ ابلیسی بحرکت نیاید وبدعوے اَنَا خَيْرٌ مِّنْهُ نگراید که انبساط بمباهات ونشاط به ترهات از لوازماتِ این صفات است اِعْرَاض از واقبال بحق است شیخ که مظهرِ وجودِ مطلق است تا اورا قبلهٔ مراد نسازی ودر بندگیِ او جان نبازی ظاهر را به مظهر نه بینی وبه مقام فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُّقْتَدِرٍ نه نشینی زیرا که تجلی گاهِ الوهیت عبودیت است وحقیقتِ عبودیت نیستی وفناءِ خودی است پس در فنا اَنَا (یعنی من ۱۲) چه گنجائش دارد وجز بقرعونیت چه بار آرد فضلاً بران که با پیر همسری وبرتری جوید وبراهِ خری پوید هیچ آبے بروے کار ندارد وبلکه به قطعیت ومحرومیت گمارد فی المثنوی

نحس شاگردے که با اوستادِ خویش	همسری آغاز د وآید به پیش
با کدام اوستاد اوستادِ جهان	پیشِ او یکسان هویدا ونهان

پردہ‌ہاے جہل را خارق شدہ	چشمِ او ینظر بنورِ اللہ شدہ

پس عقیدۂ ہمسری و برتری با پیر قطعاً ممنوع و مذموم است بلکہ در ہر مرید کہ شائبۂ
این اعتقاد باشد از فیضانِ طریقت مقطوع و محروم اگر احیاناً وقتِ عروجِ سیر
و طیرِ اسمِ مربّیِ عینِ ثابتۂ خود در حالتِ سُکر از سالک کلمۂ تعلّی سر زند یا توہّمِ ہمسری
پیدا شود استعذار خواہد و استغفار نماید تا در امن ماند سالک ازین عقباتِ مہالک
در لطائفِ اشرفی است حضرت قدوۃ الکبرای فرمودند چون طالبِ صادق را
آفتابِ طلب از مشرقِ دل سر برزند اَہمّ وے را آنست کہ دامن یکے ازین دو
بزرگوار کہ سلوک پیش از جذبہ یا بعد از جذبہ ایشان کردہ باشند بگیرد و متابعتِ او
قولاً و فعلاً و حالاً از دل و جان پذیرد و در راہِ سلوک اگر وے را وارداتے بلند یا
سُکرے ارجمند پیش آید زینہار زینہار خود را محافظ باشد و البتہ سخنے کہ از و بوئے
انانیت و پیشدستی آید نگوید کہ بیشترے از سالکانِ راہ و عاکفانِ درگاہ باین جرم
از دولتِ وصولِ الٰہی و از قربِ حصولِ نامتناہی فرود اُفتادہ اند چہ ہر چند کہ سالک
قطعِ منازلِ راہ و رفعِ مہالکِ مراحلِ بارگاہ کردہ باشد ہنوز محتاج بشیخ است
بلکہ یکے از وے است کہ ہرگز از وے نمی خیزد تقریباً می فرمودند کہ در طبقات الصوفیہ
دیدہ ایم کہ روزے شیخ مجد الدّین بغدادیؒ با جمعے از درویشان نشستہ بود سکرے
بر وے غالب شد گفت ما بیضۂ بط بودیم بر کنارِ دریا و شیخِ ما شیخ نجم الدّین مرغے بود
بالِ تربیت بسرِ ما فرود آوردہ ما از بیضہ بیرون آمدیم ما چون بچۂ بط بودیم در دریا رفتیم
و شیخِ ما بر کنار بماند حضرتِ شیخ نجم الدّین بنورِ کرامت آنرا دانست بر زبان ایشان گذشتہ
کہ در دریا بمیراد انتہی **قولہ** پس گذشت انچہ گذشت بر ولایتِ خوارزم و بر حضرت
شیخ مجد الدّین بغدادی کہ ثمرۂ این چنین گستاخیہا با حضرتِ شیخ باعثِ وبالِ جان
و خرابیِ عالمیان است چنانچہ مولانا رومؒ می فرمایند **بیت**

بےادب تنہا نہ خود را داشت بد	بلکہ آتش در ہمہ آفاق زد

ونیز قصۂ دیگر در ہمان جا نقل میکند حضرت شیخ اصیل الدین سپید بازی فرمودند
کہ حضرت قدوۃ الکبرا را مریدے بود پیر علی نام از مردہزارہ در سلوک اشتغال داشت
بیشترے از مقاماتِ عالی و منزلاتِ متعالی عبور کردہ بود لیکن ہنوز بسر حدِ اعیانِ ثابتۂ
خود نرسیدہ و انجام کار بنور الانوار نہ انجامیدہ روزے بہ نسبتِ حضرت قدوۃ الکبرا
تردّدے بخاطرِ وے رسید کہ موجبِ ہبوطِ اعتقاد و سببِ سقوطِ انقیادِ او شد
بعضے ادائے بےادبانہ نیز از وے صادر آمدہ شخصے بسمعِ مبارک رسانیدہ کہ از پیر علی
چنین امرے شنیع ظاہر آمدہ فرمودند کہ او ازین خانوادۂ کریم و دودمانِ قدیم مردود است
ازین دائرہ وے را برانید ہمچنان بکردند انتہیٰ قولہ پس ازین واقعات و واردات
بپایۂ ثبوت پیوست کہ گاہے مرید درین معائب و مصائب مبتلا می گردد و موردِ بلامی شود
و باعث این ابتلا و اضلال جزین نیست کہ استعدادِ حضرتِ عیونِ ثابتہ بیرون نباشد
از سہ حال اوّل آنکہ استعدادِ عینِ ثابتۂ سالک جامع باشد مر جمیع استعداداتِ عیونِ
ثابتہ را و شامل باشد تمام صورِ علمیۂ ذات را چنانکہ عینِ ثابتۂ رسول اللہ صلعم و بعضے
پیروانِ او و وارثانش مثل قطب ربّانی محبوب سبحانی میران محی الدّین ابو محمّد سیّد
عبد القادر جیلانی حسنی الحسینی و عاشقِ حق محوِ مطلق سبطِ اطہر او صابرِ اصبر حضرت
سیّد مخدوم علاؤ الدین علی احمد صابر کلیری حسنی الحسینی رضی اللہ عنہما و نیز بعضے
دیگر کاملین رضی اللہ عنہم کہ مظہرِ اسمِ جامع باشند دوم آنکہ عینِ ثابتۂ سالک استعدادِ
بعضِ عیونِ ثابتہ را جامع باشد و بعض را جامع نباشد سوم آنکہ بجز استعدادِ عینِ
ثابتۂ خود دیگر استعدادہائے عیونِ ثابتہ را جامع و شامل نبود پس چون سالک
بعینِ ثانیۂ خود می رسد حسبِ استعداد جامعیّت و غیر جامعیّت بحالات و واردات
و تجلیاتِ صورِ علمیۂ ذات مستفیض می شود اوّلاً سیر و طیر در اسمِ مربّی عینِ ثابتۂ خود

نماید وگاه باشد که در دیگر اسما ہم میسّر آید وازان ہم الی ماشاء اللہ بالاتر ترقی کند لیکن
منزلگاه ومقرِّ او ہمان اسم مربّیِ عینِ ثابتۂ او باشد پس بعضے سالکانِ بلندفطرت
وقتِ سیر وطیر فوق الاسامی بینند خود را بلند ودیگران را در منزلگاهِ ایشان فرود
گمان می برند ومغالطہ می خورند که درجۂ ما بالا است ومقامِ اینان زیر غافل ازانکه
منزلگاهِ ہریک متعین با سما است وافضلیت به ترتیبِ اقدمیتِ اسماء مبادیِ تعینات
وسیر وطیرِ لانہایت پس سر زد میگردد ازایشان کلمۂ تفوّق وتعلّی درحالتِ سکر که باعثِ
ہبوط از معارج وسبب سقوط از مدارج می شود چنانچه می فرمایند حضرت شیخ احمد سرہندی
در جواب عریضۂ شیخ حمید بنگالی بدانند که بعضے از اغلاط صوفیه آنست که ہرگاه
سالک در مقاماتِ عروج خود را فوقِ دیگران که افضلیت آنہا ثابت است وبیقین
مقامِ این سالک دونِ مقاماتِ آن بزرگوار انست می یابد بلکه اشتباه گاه است که
نسبت با انبیا واقع شود عیاذاً باللہ منشاءِ غلط جمعے را آنست که ہریکے از انبیا و
اولیا را اوّلاً عروج تا بآن اسما است که مبادیِ تعیّناتِ وجودِ ایشان است وباین
عروج اسمِ ولایت براو متحقق می شود وثانیاً عروج دران اسما است وازان اسما
الی ماشاء اللہ تعالےٰ امّا باوجودِ این عروج ماوراے ومنزلِ ہرکدام ایشانان ہمان
اسم است که مبدءِ تعیّنِ وجودِ اوست لہذا در مقامِ عروج ہرکه ایشان را جوید اکثر
در ہمان اسما یابد چه مکانِ طبعیِ این بزرگواران در مراتبِ عروج ہمان اسم است
وعروج وہبوط ازان اسما بواسطۂ عروضِ عوارض است پس سالکِ بلندفطرت
چون سیر وطیرِ او از اسما بلندتر واقع شود لاجرم ازان اسما نیز بالاتر خواہد رفت وآن
توہّم پیدا خواہد کرد عیاذاً باللہ ازانکه آن توہّم یقینِ سابق را زائل گرداند و در
افضلیتِ انبیا واولویّتِ اولیا اشتباه پیدا آرد این مقامِ ازلِّ اقدامِ سالکان
است دران وقت سالک نمیداند که آن اسماءِ انکه زائل کنندۂ طبیعتِ عروجی ایشان است

داورا نیز دران جاے مکانے طبیعی ہست کہ اَدْوَنِ آن اسماست و اَنْزَلِ آنہا
چہ افضلیّتِ ہر شخصے باعتبار اَقْدَمیّتِ اسمِ اوست کہ مبدءِ تعیّنِ او گشتہ بعضے
جماعۃ در وقتِ عروج چونکہ از اسمے کہ مبدءِ تعیّنِ برزخیۃ کبرےٰ است بفوق گذشتہ اند
تَوَہُّم کردہ کہ برزخیۃ کبریٰ حائل نماندہ است و از برزخیۃ کبریٰ رسالت پناہ مراد
داشتہ اند درین مقام شیخ بسطام می گوید لِوَائِیْ اَرْفَعُ مِنْ لِوَاءِ مُحَمَّدٍ ﷺ از غلبۂ سکر
نمی داند کہ اَرْفَعیّتِ لواءِ او از لواءِ محمد ﷺ نیست صلعم بلکہ از انموذجِ لواءِ اوست
علیہ السّلام کہ در ضمنِ حقیقتِ اسمِ او مشہود گشتہ است و ہمدرین جواب از
فتوحاتِ مکّیہ ہمین حقیقت مسطور است **انتہی قولہ** لامحالہ ثابت شد کہ این عقیدہ
قبیح و توہّمِ وَقیح نسبت بہ سالکانِ دیگر ہم روا ندارند بلکہ باعثِ مزلّتِ اقدام شمارند
چہ جائیکہ با مظہرِ وجودِ مطلق و صورتِ حق کہ شیخ مرید راست این گمان برند و مغالطہ
(بے ادب کنندہ)
خورند نعوذ باللہ منہا و موجبِ این مغالطہ خوری اَحْوَلی است کہ نسبتِ تحت و فوقِ
بشریّت و حقیقت بجمع النّور کہ وجودِ مطلق است نظرِ بصیرت را مساوات نمیدارد
لہذا ظاہر را بمظہر دو می انگارد **فی المثنوی**

تا تو می بینی عزیزان را بشر — دانکہ میراثِ بلیس است این نظر
چون نہ فرزندِ بلیسی اے عنید — پس ترا میراثِ آن سگ چون رسید

لہذا چون از نظرِ مرید علمِ بشریّتِ پیر مرتفع گشت حق در حقیقتِ او جلوہ گر شود
و ظاہر را بمظہرِ خود بیند پس ہرگز پیرِ خود را مقیّد فی الدّرجہ و متعیّن فی المقام نخواہد دید
اگرچہ پیدا او را در مقامِ اسمِ مبدءِ تعیّنِ وجودِ او زیراکہ ہر درجہ و ہر مقام تجلّی گاہِ
حق است ظاہر و متجلی می شود در ہر مظہرِ وجودِ خود و بری است از ہر درجہ و ہر مقام
تَعَالَی اللہُ عَنْ ذٰلِکَ عُلُوًّا کَبِیْرًا **فی المثنوی**

بحر را حدّ است و اندازہ بدان — شیخ و نورِ شیخ را نبود کران

بیش بیحد هرچه مردود است ولاست | کُلُّ شَیْءٍ غَیْرُ وَجْهِ اللهِ فناست

باوجودِ این کمال وجمال که از حضرتِ ذی الجلال جنابِ غوث الثقلین رضی الله عنه را
حاصل بود اشارةً وکنایةً هم نسبت به پیرِ خود کلمهٔ تعلّی وتفوّق نفرموده بلکه در
غنیة الطالبین برای شیخ لیسے آداب ارقام نموده اند ودر بابِ آن تاکیدِ شدید فرموده
وغیر ممکن است که آنحضرت دیگران را تعلیم فرمایند وخود بران عمل نه نمایند قال الله
تعالی یَقُوْلُوْنَ مَالَایَفْعَلُوْنَ وہٰذَا خِلَافٌ عَنْ شَانِ الْمَشَائِخِ واگر شیخ درحقِ مریدِ خود
گوید که فلان مریدِ من از من بدرجه فوق رفته است فضل وعطای شیخ است که
از تعیّن بمرتبهٔ لا تعیّن واز حد بدرجهٔ بیحد می رساند مریدِ خود را در مرتبهٔ ذات میدهد اورا
نه آنکه فی الواقع چنین است درقول حضرتِ سرّی سقطی رحمة الله علیه صاحب کشف المحجوب
تصریح آن می فرماید روزی از سرّی پرسیدند که هیچ مرید را درجه بلندتر از پیر
می باشد گفت بلی برهانِ این ظاهر است جنید را رحمة الله علیه درجه فوق درجهٔ من است
واین قول ازان پیر به تواضع بود وآنچه گفت به بصیرت گفت اما کس را الفوقِ خود
دیدار نباشد که دیدار به تحت تعلّق گیرد وقولِ وی دلیلِ واضح است که بدید جنید را
اندر فوق مرتبهٔ خود چون دید اگرچه فوق دید تحت باشد ومشهور است که اندر حالِ حیاتِ
سرّی رحمة الله علیه مریدان مر جنید را رحمة الله علیه گفتند که شیخ با ما سخنے گو تا دلهای ما را
راحتے باشد وی اجابت نکرد وگفت تا شیخِ من بر جای است من سخن نگویم تا شبے
خفته بود مر پیغامبر صلی الله علیه وآله وسلم را بخواب دید که گفت یا جنید مر خلق را
سخنے گوی که کلام ترا خداوند تعالی سببِ نجاتِ عالمے گردانیده چون بیدار شد
اندر دلش صورت گرفت که درجهٔ من از درجهٔ سرّی اندر گذشت که مرا از رسول الله
صلی الله علیه وآله وسلم امرِ دعوت آمد چون بامداد بود سرّیؒ مریدے را فرستاد که
چون جنیدؒ سلامِ نماز بدهد اورا بگو که بگفتِ مریدان مر ایشان را سخنے نگفتی وشفاعتِ

مشائخ بغداد نیز ردّ کردی و من پیغام فرستادم ہم سخن نگفتی اکنون بارے پیغامبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود فرمانِ او را اجابت کن جنید رحمۃ اللہ علیہ گفت آن پند اشست از سیرِ من بشد و دانستم کہ سرّی اندر ہمہ احوال مشرف ظاہر و باطنِ من است و درجۂ وے فوق درجۂ من کہ وے بر اسرارِ من مطلع است و من از روزگارِ وے بیخبر نزدیک آمدم و استغفار کردم و از وے پرسیدم کہ تو بچہ دانستی کہ پیغامبر را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بخواب دیدم گفت من خداوند را بخواب دیدم کہ گفت رسولؐ را فرستادم تا جنید را بگوید کہ وعظ کند مر خلق را تا مرادِ اہلِ بغداد از وے حاصل شود اندرین حکایت دلیلِ واضح است کہ پیران بہر صفت کہ باشند مشرفِ حالِ مریدان باشند انتہی **قولہ** پس ظاہر و باہر است کہ درجۂ مرید از درجۂ پیر فوق نباشد ہمسری با و یا تعلّی بر و چگونہ صورت بندد پس ہر کسے کہ با پیر ہمسری و برتری جوید از اہلِ ضلال است و سزاوارِ قہرِ جلال مطرودِ احد است و مردودِ ابد **فی المثنوی**

ہر کہ گستاخی کند در راہِ دوست	رہزنِ مردان شدہ نامرد اوست
ہر کہ بے باکی کند اندر طریق	گرد اندر وادیِ حسرت غریق

کافر الطریقت و محروم المعرفت این چنین کسان را گویند **فی المثنوی**

کیست کافر غافل از ایمانِ شیخ	کیست مردہ بیخبر از جانِ شیخ

لمؤلفہ

زَنَد بہ ہمسری و برتری مرید چو دم	دمِ وجود زَنَد آنکہ حقِ اوست عدم
جُنیدِ وقت بود یا کہ بایزیدِ زمان	سبق بحق نَبَرَد زانکہ زو دَم است و قدم

سوال سوم بلا بیعت و ارادت و بدون اخذِ فیضان کوئی کسی کا مرید ہوسکتا ہی یا نہیں۔

الجواب اِعْلَمْ اَنَّہٗ لَایَصِحُّ الْاِرَادَۃُ اِلَّا بِالْبَیْعَۃِ وَالْبَیْعَۃُ عَہْدٌ عَلٰی یَدِ الشَّیْخِ الْکَامِلِ

وَالْعَارِفُ الْوَاصِلُ الَّذِیْ تَتَّصِلُ سِلْسِلَتُہٗ خِلَافَتِہٖ اِتِّصَالًا صَحِیْحًا بِالْوِرَاثَۃِ الْمُسْتَنَدَۃِ
اِلٰی خُلَفَاءِ النَّبِیِّ الْکَرِیْمِ الْاَحْمَدِ صَلعم فَمَنْ لَا بَیْعَۃَ لَہٗ فِی الْمَجَازِ لَنْ یُّطْلَقَ ہٰذَا مُرِیْدُ
فُلَانٍ وَہُوَ شَیْخُہٗ وَلَوْ یَسْتَفِیْضُ مِنْ اَیِّ شَیْخٍ وَیَسْتَحْصِلُ مِنْہُ خِرْقَۃً وَطَاقِیَۃً

پس صحتِ ارادت بہ بیعت مربوط است وقیدِ اخذِ فیضان غیر مشروط واستنادِ جریانِ سلسلہ منحصر بتصحیحِ خلافت علی الاتصال ورنہ غیر معتبر و وبال در وبال لہذا کسے را مرید کسے گفتن بدونِ بیعتِ او وبشرطِ صحتِ خلافتِ شیخ او راست نبود اگرچہ او را فیضان یا خرقہ وطاقیہ از کسے حاصل شود چنانچہ فتوائے جمہور است کہ مریدی عند المشائخ بے بیعت غیر معتبر است و نا منظور در لطائف اشرفی است حضرت قدوۃ الکبرا می فرمودند بیعت درست نشود تا دست بدستِ شیخ ندہد واو مقراض نراند وخرقہ نیابد مقراض وخرقہ از شرط لازمی نشمردہ اند امّا از استعمالِ آن بجائے رسیدہ اند کہ ترکِ او ہیچ کس نہ کردہ است چنانکہ نقل از حضرتِ شیخ شرف الدین یحیی منیری است کہ اَلْمُرِیْدُ لَا یَکُوْنُ مُرِیْدًا حَتّٰی لَا یَأْخُذُہُ الشُّیُوْخُ شَعْرَ رَأْسِہٖ ومراد از خرقہ کلاہ یا پارہ جامہ باشد تقریباً می فرمودند کہ حضرت شیخ احمد کھتو بر شیخ نظام الدین رح رفتہ طاقیہ التماس نمود ایشان دادند وبیعت نکردند چون حضرت شیخ نظام الدین رح سفرِ آخرت کردند شیخ احمد بر حضرت شیخ نصیر الدین رح محمود آمد فرمودند ہمان بس است وجمعے از صوفیان کہ در ملازمت بودند بیکدیگر در بحث در آمدند کہ طاقیہ تبرک خواہد بود بے بیعت ارادت درست نمی شود حضرت ایشان در تتبع این مسئلہ شدند وبا اکابرِ دہلی استفسار کردند وبکتبِ مشائخ رجوع نمودند بعد تتبع واستفسارِ مشائخ واطلاع بکتب ورسائلِ صوفیہ راسخ قرار بران یافتہ کہ بے بیعت ارادت درست نیست واین کلاہ تبرک خواہد بود انتہی

قولہ وَالْفَیَضَانُ الْاُوَیْسِیُّ یُمْکِنُ اَنْ یَّجْرِیَ عَلٰی صَاحِبِ الْاِسْتِعْدَادِ الْاَزَلِیِّ بِغَیْرِ
الْبَیْعَۃِ الْمَجَازِیَّۃِ لٰکِنَّہٗ نَادِرٌ وَالنَّادِرُ کَالْمَعْدُوْمِ لَا اِعْتِبَارَ لَہٗ فِی الْمَجَازِ عِنْدَ الْمَشَائِخِ

لِاِجْرَاءِ السِّلْسِلَۃِ وَلَوْ یَکُوْنُ قَوِیَّ الْاِعْتِبَارِ بَاطِنًا وَّ یَجْعَلُ الْمُسْتَفِیْضَ بِمَنْزِلَۃِ الْمُرِیْدِ
مَعْنًی لِاَنَّ قَیْدَ حُصُوْلِ الْبَیْعَۃِ وَ الْخِلَافَۃِ الصَّحِیْحَۃِ مِنَ النَّبِیِّ صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَ اٰلِہٖ
وَسَلَّمَ فِی الْمَجَازِ اَوْ بِوَاسِطَۃِ الْمَشَائِخِ فِیْہِ[۵] لَازِمٌ لِہٰذَا لَا یُعْتَبَرُ الْاُوَیْسُ الْقَرَنِیُّ
فِی الدَّرَجَۃِ الصَّحَابِیَّۃِ لَوْ کَانَ مُسْتَفِیْضًا مِّنْ رُّوْحِہٖ عَلَیْہِ السَّلَامُ لِاَنَّہٗ لَمْ یُدْرِکْ صُحْبَتَہٗ
وَبَیْعَتَہٗ مَجَازًا لٰکِنَّہٗ لَوْ یُوْجَدُ اتِّصَالُہٗ بِاَیِّ سِلْسِلَۃٍ[۵۲] مِّنَ الشُّیُوْخِ الثِّقَاتِ عَلٰی
طَرِیْقِ التَّوَالِیْ فَھُوَ مُعْتَبَرٌ حَالًا لِحُصُوْلِ التَّقْوِیَۃِ فِیْ ہٰذَا الطَّرِیْقِ بِکَثْرَۃِ الثِّقَاتِ وَ
اِجْمَاعِھَا فَصَارَ کَالْمَجَازِ فِی الْاِعْتِبَارِ **لمولفہ**

تو تا بدستِ کسے می دہی نہ دستِ فقیر	درست کے شود نسبتِ مریدی و پیر
اگرچہ خرقہ و فیضان ترا شود حاصل	تبرک است بہ نزدِ شیوخ جم غفیر

سوال چہارم مرید قابلِ جانشینی کس وقت میں ہوتا ہے اور استرضائے برادران طریقت جانشینی میں ضروری امر ہے یا نہیں۔

الجواب اِعْلَمْ اَنَّہٗ مِنْ غَایَۃِ الْمَرَاتِبِ الْاِنْسَانِیَّۃِ وَنِہَایَۃِ الْعُرُوْجِ الْاٰدَمِیَّۃِ
خِلَافَۃُ الْاِلٰہِیِّ وَہِیَ مَوْہِبَۃٌ عُظْمٰی وَ غَایَۃٌ قُصْوٰی لَا یَصِلُ الْاِنْسَانُ بِہٰذِہِ الدَّرَجَۃِ
الْاَعْلٰی وَالْمَرْتَبَۃِ الْاَسْنٰی اِلَّا بِمَحْضِ الْفَضْلِ وَ مُلَازَمَتِہِ الْفَنَاءَ مِنْ صِفَاتِ الْبَشَرِیِّ
وَالْبَقَاءَ بِذَاتِ الْاِلٰہِیِّ وَمِنَ الْفَنَاءِ وَالْبَقَاءِ یَحْصُلُ الرُّسُوْخُ فِی الْکَمَالَاتِ الْعُبُوْدِیَّۃِ
وَالرَّبُوْبِیَّۃِ لِاَنَّ ہٰذِہِ الْمَرْتَبَۃَ جَامِعَۃٌ مِّنْ نِّسْبَتِی الْحَقِّ وَالْعَالَمِ وَبَرْزَخَۃٌ لَازِمَۃٌ
لِلْاِسْتِفَاضَۃِ وَالْاِفَاضَۃِ قَالَ الْجَامِیُّ رَحِمَہُ اللّٰہُ فِیْ نَقْدِ النُّصُوْصِ بِذَیْلِ فَصٍّ لَوْ نِسْبَۃٌ فَاِنَّ
کُلَّ نَبِیٍّ وَّ وَارِثٍ مِّنَ الْاَوْلِیَاءِ مَظْہَرُ حَقِیْقَۃٍ کُلِّیَّۃٍ مِّنْ حَقَائِقِ الْعَالَمِ وَالْاَسْمَاءِ
اِنْتَہٰی **قولہ** فَاِلْمُحَمَّدُ عَلَیْہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ کَانَ فَانِیًا مِّنْ صِفَاتِہٖ وَبَاقِیًا
بِذَاتِ اللّٰہِ وَمَظْہَرًا اَتَمَّ لَہٗ بِجَمِیْعِ صِفَاتِہٖ وَاَسْمَائِہٖ وَاَفْعَالِہٖ وَہُوَ خَلِیْفَۃُ اللّٰہِ بِالْاَصْلِ
وَلِکُلِّ خَلِیْفَۃٍ غَیْرِہٖ مِنْ زَمَانِ اٰدَمَ عَلَیْہِ السَّلَامُ اِلٰی یَوْمِ الْقِیَامَۃِ خِلَافَۃٌ بِالْفَرْعِ

[۵] فی اجراء السلسلۃ

[۵۲] اتصال فیضان الاویسی بطریق السلسلۃ

اٰنے بواسطۃ المحمد صلی اللّٰہ علیہ وآلہ وسلم کما قال کنت نبیا والآدم بین
الماء والطین فالفناء فیہ فناء فی اللّٰہ والبقاء بہ بقاء باللّٰہ والفناء لا یتصوّر
الا بالمحبۃ والمحبۃ لا یوجد الا بالاطاعۃ فاطاعتہ اطاعۃ اللّٰہ کما قال اللّٰہ
تعالٰی من یطع الرسول فقد اطاع اللّٰہ واتباعہ فی اتباعہ قال اللّٰہ تعالٰی
قل ان کنتم تحبون اللّٰہ فاتبعونی یحببکم اللّٰہ وبہذا الاتباع والحب تحصل
لہ نسبۃ بالرسول کما لہ نسبۃ باللّٰہ فالشیخ الفانی فیہ والقائم بمقامہ
بالسلسلۃ الخلافۃ اتباعہ کاتباعہ وحبہ کحبہ لذلک الفانی فی الشیخ فانٍ
فی اللّٰہ والباقی بہ باقٍ باللّٰہ لان الوجود واحد فلما حصل الفناء فیہ والبقاء
بہ یجری عیون الفیضان من الواہب المنان الی المرید القابل حیث یجعلہ
عینا بعینیۃ الشیخ الکامل من ہذا الفناء یصل الی مقام رضاء اللّٰہ ویدخل
فی امنائہ ویصیر خلیفتہ الاکمل وصدیقہ[لہ] الافضل کما کان ابوبکرؓ لمحمد
علیہ الصلوٰۃ والسلام صدیقا والعمرؓ والعثمانؓ والعلیؓ ایضا فی حکمہ وہکذا کلٌ
من الصحابۃ خلفاء کا حسب اتباعہم واجازتہ کما قال النبی صلعم واصحابی کالنجوم
بایہم اقتدیتم اہتدیتم ونزل فی شانہم رضی اللّٰہ عنہم لان المحمد صلی اللّٰہ علیہ
وآلہ وسلم بحکم الخلیفۃ کالمستخلف عنہ فحبہ حب اللّٰہ من احبہ احب اللّٰہ لہ
ومن رضی عنہ رضی اللّٰہ عنہ وہکذا کل فحل علی حب الرسول محبوبٌ للّٰہ کما قال اللّٰہ
تعالٰی لقد رضی اللّٰہ عن المؤمنین اذ یبایعونک تحت الشجرۃ وقدّم اللّٰہ
ذکر رضائہ علی رضاء الصحابۃ لانہم یقدمون رضائہ علی رضائہم فانعم اللّٰہ
علیہم بتقدیم رضائہ لیظہر علیہم فضلہ باکرامہ وہو اکرم الاکرمین لذلک کانوا
ناسون العاقبۃ ومکرمین الجنۃ ورضوا عنہ اسے رضوا باللّٰہ باحسانہ وہو ان ارسل
علیہم نبیا وخلیفۃ متصفا بالاوصاف الربوبیۃ بالاخلاق الالٰہیۃ کما قال اللّٰہ تعالٰی

لہ ای الخلیفۃ الذی بلغ بخلافۃ الاتم من شیخ الزمان قائم بمقام الصدیقیۃ ۱۲ منہ

لَقَدْ مَنَّ اللّٰہُ عَلَی الْمُؤْمِنِیْنَ اِذْ بَعَثَ فِیْہِمْ رَسُوْلاً مِّنْ اَنْفُسِہِمْ یَتْلُوْا عَلَیْہِمْ اٰیَاتِہٖ
وَیُزَکِّیْہِمْ وَیُعَلِّمُہُمُ الْکِتَابَ وَالْحِکْمَۃَ ہ فثبت ان کمال قابلیۃ الخلیفۃ و حسن
اخلاقہ یوجد من تراضی المستخلف عنہ و قومہ کما وجد من تراضی الحق و
الصحابۃ لمحمد علیہ الصلوٰۃ والسلام لذلک شرطت خلافۃ الکبرے بالاخلاق المحمدی
والفناء من صفات البشری وکانوا خلفاء محمد صلعم متصفاً بہذا الاوصاف لذالک
کان حکمہم کحکمہ علی حیثیۃ الہیمان والفناء فیہ قال النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
لَایَمْشِیْ عَلٰی وَجْہِ الْاَرْضِ اَبُوْبَکْرٍ اِلَّا مُحَمَّدٌ وَ لِلْعَلِیِّ رَضِیَ اللّٰہُ عَنْہُ لَحْمُکَ لَحْمِیْ وَ دَمُکَ
دَمِیْ وَرُوْحُکَ رُوْحِیْ وایضاً اَمَرَ لِاِتِّبَاعِہِمْ عَلَیْکُمْ بِسُنَّتِیْ وَسُنَّۃِ خُلَفَاءِ الرَّاشِدِیْنَ
فکلہم محبوبون قولہم وفعلہم مقبول ومطلوب ورسمہم و وسمہم مرغوب ومحبوب
وخلفاء خلفائہم ہکذا الی یوم القیامۃ فی حکمہ علی مریدیہم فالشیخ الکامل کالمحمد فی زمانہ
بالنیابۃ والعینیۃ التی حصلت من سلسلۃ الفناء الاتم فیہ وکل ما نزل فی شان
النبی صلعم فی الکتاب المبین من غیر خصوصیاتہ یصدق علیہ لانہ ہو بیان
مراتب الانسان الکامل وہو نائبہ ووارثہ والنائب کالمنیب قال الامام الہمام
ابوعبداللہ الحسین ابن علی علیہما السلام فی المرأت العارفین و اما الکتاب الذی
انزل علی الانسان الکامل فہو بیان المراتب الکلیۃ المجملیۃ والتفصیلیۃ الجزئیۃ
الانسانیۃ فہو بیان کتاب الانسان ومراتبہ و جمعیتہ ومرتبۃ جمعیتہ وقد فصل
مراتب تفصیلہ لانہ تبین تصرف مقاماتہ ومراتبہ واطوارہ وادوارہ وذاتہ
وصفاتہ وافعالہ لانہ یحکی عن الذات والاسماء والصفات والافعال وعن
العوالم ومراتب اہلہا واحوال العالم واہلہا فی کل موطن من المواطن وعن
اجزائہا وعن اہلہا اجمالاً وتفصیلاً وہذہ تفاصیل مراتب الانسان وہو مجموع
جمعیتہا فثبت ان ہذا الکتاب معرف الانسان ومبین مراتب الکلیۃ والجزئیۃ

انتہی قولہ لذلک لایبلغ المرید علیٰ درجۃ الخلافۃ الاتم حتّیٰ لایصیر بین یدی الشیخ کالمیّت فی یدی الغسّال ومتصفاً بالاوصاف الربوبیّۃ کالمحمد صاحب الجلال والجمال لانّ الخلافۃ ریاسۃٌ وامارۃٌ فی القوم والریاسۃ للخدمۃ بالاوصاف الربوبیّۃ لالحظّ النفس بالالوہیّۃ کما قال النبی صلّی اللہ علیہ وآلہ وسلّم سیّد القوم خادمہم فالخلافۃ منصبٌ من الحق مع الخدمۃ للخلق بمعنی الولایۃ بکسر الواو وہی قسمان خلافۃٌ منصب الحکومۃ وخلافۃٌ منصب الارشاد والثانی منقسمٌ بقسمین احدہما مشروطٌ بالاسترضاء انکان القوم موجوداً فی الخارج وثانیہما غیر مشروطٍ بہ ان لم یکونوا موجودین فی الخارج وہی موقوفۃٌ فی وجودہا علیٰ واسطۃٍ جامعۃٍ لاوصاف الحقّ والعالم فی الاستعداد الازلیّ وفی ظہورہا علی الانسان الکامل الّذی ہو متخلّقٌ باخلاق اللہ ومتخلٍّ عن اوصاف البشر فاستحقاق الانسان بالخلافۃ الکبریٰ لاکمل قابلیتہٖ فی الصفات المتقابلۃ واتمّ مظہریّۃ للاسماء الالوہیّۃ الفاعلۃ فمن تخلّق بالاخلاق الالوہیّۃ وتلطّف باللطافۃ المحمّدیّۃ وصار فانیاً فی الشیخ وباقیاً بہ بعینیّتہٖ ومقبولاً لخلافتہٖ فہو احقّ ان یکون خلیفۃ اللہ علی عباد اللہ لانّ وضع الخلافۃ والامارۃ علی قوم لایتصوّر الّا لافاضتہ وتادیبہ وتہذیبہ فیقتضی عدل الربوبیّۃ ان تجعل للقوم امیراً وخلیفۃً اکمل منہم فی الاخلاق الربوبیۃ ومظہراً اتمّ بالاستعداد العلمیّۃ والعملیّۃ ومقبولاً فیہم بالرضاء المرضیّۃ لئلّا یلزم الظّلم بذات الحقّ تعالیٰ شانہٗ کما قال اللہ تعالےٰ وَمَا اَنَا بِظَلَّامٍ لِلْعَبِیْدِ والّا ما وجہ التّخصیص لخلافتہٖ فہذہ الخلافۃ مشروطاً بالاسترضاء کما حکی الربّ فی خلافۃ الآدم ضمناً واشارۃً بذلک اِذْ قَالَ رَبُّکَ لِلْمَلٰٓئِکَۃِ اِنِّیْ جَاعِلٌ فِی الْاَرْضِ خَلِیْفَۃً ط قَالُوْٓا اَتَجْعَلُ فِیْہَا مَنْ یُّفْسِدُ فِیْہَا وَیَسْفِکُ الدِّمَآءَ ج فاستعجبوا انّہ مفسدٌ ومسفکٌ وہذا من الصفات الرذائل ولایکون

سیّد

الخلیفۃ الا بالاخلاق الفضائل فکیف یجعل خلیفۃ وکانوا غافلین عن اکمل الافراد من ذریتہ فی المثنوی

مشورت میرفت در ایجاد خلق	جان شان در بحر قدرت تا بحلق
چون ملائک مانع آن می شدند	بر ملائک خفیہ خنبک می زدند

ونحن نسبح بحمدک ونقدس لک ؕ فاستطمعوا الخلافۃ باظہار فضائلہم من التقدیس والتسبیح ولم یعلموا ان اکمل الافراد من الانسان مستحق للخلافۃ بجامعیتہ بالاخلاق الالوہیۃ والعبودیۃ ومظہریتہ بالاوصاف الربوبیۃ والمربوبیۃ لذلک قال اللہ تعالی قال انی اعلم ما لا تعلمون ؕ ای اعلم جامعیتہ ومظہریتہ وقابلیتہ لمنصب الخلافۃ فشاء اللہ تعالی ان یظہر علیہم کمال قابلیۃ الخلیفۃ بصفۃ العلم لیکون حجۃ لالزامہم لانہ ہو اقدم من صفات الالہی واجمعہا وعلم ادم الاسماء کلہا ؕ ای تجلی الرب علیہ بالتجلیۃ العلمیۃ حسب مظہریتہ وجامعیتہ ثم عرضہم علی الملائکۃ فقال انبئونی باسماء ہؤلاء ان کنتم صادقین ؕ ای فی دعوی الخلافۃ قالوا سبحانک لا علم لنا الا ما علمتنا انک انت العلیم الحکیم ؕ لما ظہر عجزہم وضاق العرصۃ علیہم فاعترفوا بقصورہم فہمہم قال یا ادم انبئہم باسمائہم ؕ ای امرہ اللہ لاظہار الاسماء ما فی المجاز لیظہر استحقاقہ بالخلافۃ فلما انبأہم باسمائہم ظہر الاستحقاق لادم ولزم الالزام علی الملائکۃ لذلک قال الم اقل لکم انی اعلم غیب السموات والارض واعلم ما تبدون وما کنتم تکتمون ؕ فاتم الحجۃ علی عجزہم حین اثبات الدعوی واظہر علیہم استحقاق الخلافۃ لادم علیہ السلام لیرضوا علی خلافتہ لہذا امرہم بالسجدۃ لیوضح رضائہم بفعل الاطاعۃ اذ قلنا للملائکۃ اسجدوا لادم فسجدوا ای رضوا علی خلافۃ الادم لان السجدۃ

دلیلٌ علی رضائهم لقبول الخلیفة مقام المستخلف عنه فثبتت بالدلیل القاطع والبرهان الساطع انّما الخلیفة ای الجانشین لایکون قائماً بمقام الشیخ بعده حتی لایکون القوم راضیاً به کما کان راضیاً للمستخلف عنه وایضاً یظهر هذا الاسترضاء من حدیث عائشة رضی الله عنها وعن عائشة رض قالت قال رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم فی مرضه اُدعی الیّ ابا بکر اباک واخاک (ای عبدالرحمن) حتی اکتب کتاباً فانّی اخاف ان یتمنّی متمنٍّ ویقول قائلٌ انا ولا ویأبی الله والمؤمنون الّا ابا بکرٍ رواه مسلم

چونکه رسول مقبول صلی الله علیه وآله وسلم خود را ازمیان برداشته برخود حکم حقیقت گرفته بود در اقامت خلافت صدیق رضی الله عنه ذکر انکار رضامندی خدا ومؤمنین برغیر او نمود پس چنانکه رضامندی خدا در جانشینی از اهم ترین مقامات اهل تمکین است همچنین رضامندی مؤمنین از ضروریات مقاصد دین اکنون ثابت ومتحقق شد که جانشینی بے استرضاء شیخ وبرادران طریقت هرگز صورت نه بندد زیراکه حقیقت این استرضاء رضامندی شیخ است ومجاز او رضامندی برادران طریقت پس تامجاز قائم نشود کمال حقیقت در وظهور نکند وقائم شدن این مجاز موقوف بر تبدیل اخلاق وترسیخ وفاق جانشین است واین مقصود حاصل نگردد تا جانشین از کدورت بشریت صافی نشود وصفاء بشریت بے کمال عبدیت ممکن نیست که رضا ثمرهٔ اوست و کمال عبدیت منحصر بفنا است وفنا مشروط به محبت ومحبت منوط باخلاص وتحقق ووجود اخلاص کمال بے اطاعت وخدمت محال زیراکه خدمت واطاعت شاهد رضاء بنده است به بندگی او در کشف المحجوب است ابراهیم شیبانی گوید رضی الله عنه عِلمُ الفَنَاءِ وَالبَقَاءِ یَدُورُ عَلَی الاِخلَاصِ وَالوَحدَانِیَّةِ وَصِحَّةِ العُبُودِیَّةِ وَمَا کَانَ غَیرَ هٰذَا فَهُوَ المَغَالِیطُ وَالزَّندَقَةُ قاعدهٔ علم فنا وبقا بر اخلاص وحدانیت است یعنی بنده بوحدانیت حق مقر آید خود را مغلوب ومقهور حق بیند ومغلوب

فانی بود اندر غلبهٔ غالب و چون فنا بروے درست گردد بعجز خود اقرار کند و بجز بندگی چاره نه بیند و چنگ اندر حلقهٔ رضا زند انتهی **قوله** پس بے حصولِ عبدیت و فنا و بے وصولِ مرتبهٔ رضا هر که چون ابلیس بعجب فروغ و مدارات خویش تمنائے خلافت کند و باستدلالات ظاهری و باطنی پیش آید طمانچهٔ رد بر کلهٔ خود خورد و جگر ریش آید ببین آدم که در دریاے ندامت و عجز بندگی غوطه خورد گوهر مقصود برد تاج خلافت بر سرِ آدم نهاد و طوقِ لعنت در گردنِ ابلیس افتاد این مردود ابد شد و آن مقبول ازل هیهات هیهات چه می نمایند و چه می کشایند با آنکه نوبتِ اقتدار و افتخار او بر سر بازار زدند چه کردند و آنرا که تازیانهٔ اذ هبوا بعیدی بصد رسوائی و آزار زدند چه او ند بنده را بندگی باید و شرمندگی خدائی و کبریائی سزاوار خداوند عالم راست هر که هوسِ او کند ابلیس شود زنهار زنهار رهِ بندگی گیر و افگندگی تا ترا بردارند و بر دوش کنند چشم عبرت وا کن و خبرت را پیشوا که پیشوایانِ دین و رهنمایانِ عارفین چه کرده اند و چه می کنند **شعر**

خواجگان این بندگیها کرده اند ... تا گمان آید که ایشان بنده اند

پس هر که بکمالِ اخلاص خود را در خدمت و بندگی شیخ اندازد و رضا جوئی او شعار خود سازد آفتاب عنایت بتابد و تجلی حق در مرأت شیخ بیاید جان و مال در محبت شیخ قربان کند و سرِ تسلیم و رضا بفرمانِ او نهد آنگاه فنا دست دهد از فنا کمالِ عبدیت حاصل شود و برضاے شیخ واصل اخوانِ طریقت که آیاتِ شیخ اند و مرایاے او در همه شیخ را باید بکمر بسته بخدمتِ ایشان شتابد **قال** غوث الثقلین رضی الله عنه فی الغنیة اَمَّا الصُّحْبَةُ مَعَ الْاَخْوَانِ فَبِالْاِیْثَارِ وَالْفُتُوَّةِ وَ الصَّفْحِ عَنْهُمْ وَالْقِیَامِ مَعَهُمْ بِشَرْطِ الْخِدْمَةِ لَا یَرٰی لِنَفْسِهٖ عَلٰی اَحَدٍ حَقًّا وَ لَا یُطَالِبُ اَحَدًا بِحَقٍّ یَرٰی لِکُلِّ اَحَدٍ عَلَیْهِ حَقًّا وَلَا یَقْصُرُ فِی الْقِیَامِ بِحَقِّهِمْ انتهی **قوله** پس ذاتِ حق بصفاتِ خود بصورتِ شیخ در و تجلی کند از ان تجلی عینیتِ شیخ دست دهد و آن عینیتِ شیخ

بعلم وحکمت شایستہ گرداند و با خلاقِ ربوبیّت بالستہ چون اخوانِ طریقت او را متصف باوصافِ شیخ دانند نقشِ محبّتِ او در دل نشانند آنگاہ برضامندی برادرانِ طریقت ممتاز شود و بہ بشارت غایتِ کمالاتِ انسانی و نہایتِ مراتباتِ سبحانی کہ خلافت جانشینی است سرفراز گردد تا بعدِ شیخ مقبولِ ہمہ آید و جانشینی را شاید چنانچہ پیداست از اشارۂ حضرت بہاء الدین نقشبند رحمۃ اللہ علیہ کہ در وقتِ اخیر فرمود محمّد پارسا عین بہاء الدین شدہ پس ہر کہ یافت از خدمت یافت خدمت نردبانِ مدارجِ ربوبیّت و معارجِ الوہیّت است بے او رضاے شیخ و اخوانِ طریقت بدست نیاید و بے رضامندیِ ایشان جانشینی را نشاید **فی المثنوی المعنوی**

ہر کہ خدمت کرد او مخدوم شد	ہر کہ خود را دید او محروم شد

و نیز رویّۂ سلف و طریقۂ خلف برین بودہ است ہر خلیفہ کہ بسعادتِ خدمتِ خلق آراستہ و تحملِ ایذاے ایشان پیراستہ می شد او را خلافتِ جانشینی میدادند و سرپرست و سردارِ خلق میکردند چنانچہ در حالات حضرتِ سلطان نظام الدین محبوبِ الٰہی و حضرت نصیر الدین محمود چراغِ دہلی قدس سرہما از کتبِ تواریخ ہمین طریقہ ثبوت می شود و نیز در اکثر طبقاتِ صوفیہ ہمین روش رواج یافتہ است پس استرضاے برادرانِ طریقت ضروری است کہ بے او اسلوبے ممکن نیست **لمؤلفہ رباعی**

بعینیّت شوی قابلِ محبّتِ شیخ خود بگزین	رَضُوْا عَنْهُ چو شد کامل رَضِیَ اللّٰہُ عَنْھُمْ بین
ہمہ آیاتِ او میدان تو اخوانِ طریقت را	بکن حاصل رضامندی و بعدش جاے او بنشین

سوال پنجم مرید قابلِ فیضانِ پیر یا پیرانِ سلسلہ بلا محبّت و اخلاص پیر کے ہو سکتا ہے یا نہیں۔

الجواب اعلم انہ فی ہذا السوال یبحثُ عن قابلیّۃِ المرید و فیضانِ الشیخ۔ فَالقابلیّۃُ فی الاصطلاحِ ما تَصلحُ لقبولِ الشیئِ وَالمقصودُ من الصلاحیّۃِ ہٰہنا المذکورۃ فی ما تصلح ۱۲

قبولُ تبدُّلِ الاوصافِ البشريّةِ والتخلّقُ باخلاقِ الالٰهيّةِ وتبدّلِ الاوصافِ
منَ العبديّةِ والعبديّةُ لاتحصلُ الّا بالفناءِ والفناءُ لايحصلُ الّا بالحبِّ
والاخلاصِ كما قال القشيري رحمة اللّٰه عليه المحبّةُ محوُ المحبِّ بصفاتهٖ واثباتُ
المحبوبِ بذاتهٖ لانّ الحبَّ والاخلاصَ مقدّمةُ الجيشِ لسلطانِ العشقِ ومن
عمّالهٖ يدخلانِ قبل دخولهٖ حيثُ يبشّريان بافسادِ القريةِ البشريّةِ ويبيّنِ لانّ اوّلهما
فاذا دخل دخولاً تامّاً وانقادت بالتسليمِ والرضاءِ فصلحَ البشرُ واذا صلحَ فازَ
فوزاً عظيماً لانّهما اذا استقرّا فيها واستوليا على سكّانها اسرعَ صفاتها
المذمومةِ الطاغيةِ لقد صارَ البشرُ صالحاً بالنجاةِ من يدِ الابليسِ والخروجِ
عن اطاعتهٖ ففي هذا الحينِ دخلَ في زمرةِ المخلصينَ والدخولُ فيها حصولُ
القابليّةِ لذلك قال عليه اللعنُ ولاغوينّهم اجمعينَ الّا عبادك منهم المخلصينَ
وتحصلُ درجةُ القابليّةِ باعتبارِ استيلائهما فيها تامّاً او غيرَ تامٍّ ومن ابتداءِ
الصلاحيّةِ الى حينِ التماميّةِ يظهرُ عجائبُ الحالاتِ وغرائبُ الواردات من
الواهبِ المنّانِ لتاليفِ القلوبِ بالبرِّ والاحسانِ لانّ القلوبَ مجذوبةٌ اليه
قال النبي صلّى اللّٰه عليه وآله وسلّم جُبلت القلوبُ على حبِّ من احسنَ اليها
وهذا الحبُّ يُسمّى بالمودّةِ لانّ المودّةَ لاتتعلّقُ بالمنعمِ الّا برؤيةِ النعمةِ ففي الحقيقةِ
محبوبهٗ نعمتهٗ لهذا تزداد بكثرةِ النعمةِ درجاتها وتنقصُ بقلّةِ النعمةِ واليأسِ
عنها ففنيا منها بحصولها كزوالها عند فقدانها والمحبّةُ تتعلّقُ بذاتِ المحبوبِ
لاتزيدُ بالوفاءِ ولاتنقصُ بالجفاءِ فقيامها به لذلك زوالها محالٌ لانّ محبوبهٗ
ذاتهٗ والذاتُ باقٍ فالمحبّةُ باقٍ ويزعمُ الطالبُ في الصورةِ الاولى لورودِ
الواردات العجائبِ والغرائبِ انّ هذا فيضانٌ لاواللّٰهِ بل هي وارداتٌ تربّي
بها اطفالُ الطريقةِ من ولايةِ الشيخِ كالرضيعِ من المرضعةِ الى حينِ الفطامِ

لا اعتبار لها فی مقام المحبۃ لانّ المرید فی درجۃ المؤدۃ کالطفل لا یکون بالغاً
حتی لا یبلغ الی حبّ التامّ فاذا بلغ بدرجۃ الحبّ صار قابلاً لظہور سلطان العشق
وصالحاً لحضوره فحینئذٍ یجیٔ سلطان العشق مع العظمۃ والہیبۃ فی دار الحکومۃ
النفس حیث یقلع انانیتها ویقمع فرعونیتها ویحرقها بنار قہریتہ کما قال اللہ تعالیٰ
نار اللہ الموقدۃ التی تطّلع علی الافئدۃ ط لانّ العشق نار فی القلوب
تحرق ماسوی المحبوب ویفسدہا بغیریتہ کما قال اللہ تعالیٰ انّ الملوک
اذا دخلوا قریۃ افسدوہا وجعلوا اعزۃ اہلہا اذلۃ ط فلما دخل فیہا العشق
حیث جعل النفس ذلیلاً واہویتہا تبدیلاً وغلب علیہا بسطوتہ وقام فیہا
بقوتہ حتی صار النفس مغلوباً منہ ومطیعاً لامر الشیخ وراضیاً برضائہ وفانیاً
ببقائہ الان یسمی العشق بہذا الظہور فیضاناً لانّ نزول الوجود بصورۃ العالم
کما کان من فاحببت ان اعرف بفیضان المقدس حیث ستر الحقّ وظہر
الادم ہکذا عروج الادم لا یمکن الّا بالحبّ التام حیث یستر الادم ویظہر
الحقّ لہذا قال اللہ تعالیٰ فی حقّ المحبین الذینہم بلغوا ہذہ الدرجۃ والذین
امنوا اشدّ حباً للہ ط لانّ الحبّ تنفی صفات المحب وتثبت ذات المحبوب
ففی الحقیقۃ لیس الفیضان غیر المحبۃ الاشدّ التی قال القوم لہا عشقاً قال
الجامی فی فصّ ابراہیمیہ الہیمان شدۃ العشق وہو صفۃ تقتضی عدم الخیار
صاحبہا الی جہۃ لمیلہا بہا بل الی المحبوب فی ایّ جہۃ کان لا علی التعیین و
عدم امتیاز صاحبہا بصفۃ مخصوصۃ تقیدہ انتہی قولہ وہذا الفیضان
یتبدل اوصاف البشریۃ ویتخلق باخلاق اللہ کما قال فی المرأۃ یا ایہا
الابو الرحمۃ بلاغۃ الحب الی انتہاء العشق حینئذٍ یصیر الطالب للعبدیۃ صالحاً
وکالمرأۃ للتجلی قابلاً فیتجلی الربّ فیہ ضاحکاً ویجعلہ فی الحکمۃ بالغاً و

لہ اشارۃ الی الحدیث القدسی کنت کنزاً مخفیاً فاحببت ان اعرف فخلقت الخلق یعنی الالوہیۃ مستورۃ الخ

سہ ای باعتبار الوجود فی الظہور بصورۃ العالم ... سبب لنزول الوجود ... بعروج الادم

فی القدرة کالا نقل فی قوة القلوب اوحی اللہ تعالی الی داؤد علیہ السلام
فقال یا داؤد الا تسألنی الشوق فقال داؤد یا رب وما الشوق فقال اللہ
تعالی خلقت فی قلوب المشتاقین من اضوائی واتممتها بنور وجهی فاذا
نظرت فی الدنیا انظر الی قلوبهم لانها موضع نظری وسری فیعزنی وجلالی
ان سماواتی تضییٔ من نور قلوبهم کما تضییٔ الشمس لاهل الدنیا انتهی قوله
المراد بنور وجهی فیضان العشق من وجه اللہ ووجه اللہ الحقیقة المحمدیة علیه
الصلوٰة والسلام یقال لها فی اصطلاح العارفین برزخ البرازخ لانه هو
اول الموجودات من الحق وواسطة بین اللہ والخلق یدل علیه قوله علیه
الصلوٰة والسلام اول ما خلق اللہ نوری وروحی وهو ظاهر الحق والحق باطنه
فحقیقته ظهور الحق بالتجلی الاسماء کلها حیث یشمل جمیع مظاهر العالم کالمجمل
للمفصل عبر عنها بوجهی کما قال لبیده ید اللہ فوق ایدیهم فی المجاز لهذا قال
نبینا علیه الصلوٰة والسلام من رأنی فقد رأی الحق وهی باطن العالم والعالم
ظاهرها اشار الیه علیه الصلوٰة والسلام انا من نور اللہ والخلق کلهم من
نوری لذلک قال اللہ تعالی وَاَیْنَمَا تُوَلُّوْا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ والانسان احسن الصور
من مظاهرها علی صورة الرحمن کما یدل علیه القرآن لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فِیْٓ اَحْسَنِ
تَقْوِیْمٍ ﴿ والمؤمنون الکاملون الهداة من مظاهرها التامات بشان الهادی لذلک
قال نبینا علیه الصلوٰة والسلام انا من نور اللہ والمؤمنون من نوری والشیخ
الکامل الذی فنی من صفات البشریة وفاز بدرجة الوجد وقام بمقامه وجلس
علی عرشه ولطف بلطافته من مظاهرها الاتم فهو حافظ ومحفوظ فمن تقرب
وعشق علیه وفنی فیه وبقی به یصیر قلبه موضع النظر للرب لان الرب اسم
له المربی وهو لا یشاهد فی العیون الخارجة الانسانیة الا بواسطة البرزخ الجامع

وَالْبَرْزَخُ الْجَامِعُ اِنْسَانٌ کَامِلٌ وَالْاِنْسَانُ الْکَامِلُ شَیْخٌ فَالشَّیْخُ الْکَامِلُ وَاسِطَۃُ
الْفَیْضَانِ بَلْ یَظْهَرُ الْوُجُوْدُ الْمُطْلَقُ بِصُوْرَتِهٖ فِی الْاَعْیَانِ لِاَنَّ الْاَعْیَانَ الْخَارِجِیَّۃَ
الْاِنْسَانِیَّۃَ کُدِّرَتْ بِعُرُوْضِ الْاَوْصَافِ الْبَشَرِیِّ اِذَا صَفَتْ عَنْهَا صِرْنَ قَابِلًا
لِلتَّجَلِّیْ لِهٰذَا یَتَعَلَّقُ الْقَابِلِیَّۃُ بِالْمُرِیْدِ بِاعْتِبَارِ عَلَیْهِ وَالْفَیْضَانُ بِالْمُرَادِ بِاعْتِبَارِ
نُوْرِ وُجُوْدِهٖ وَلَوْ کُلٌّ مِنْهُ لٰکِنَّ جَرٰی عَادَۃُ الْقَوْمِ اَنْ تُنْسَبَ الْقَابِلِیَّۃُ اِلَی الْمُرِیْدِ
وَالْفَیْضَانُ اِلَی الْمُرَادِ بِاعْتِبَارِ التَّعَلُّقِ فَتَجَلَّی الْوُجُوْدُ لِلْمُرِیْدِ عَلٰی صُوْرَۃِ الْمُرَادِ
وَهُوَ الدَّلِیْلُ عَلَی الْخَیْرِ اِلٰی سَبِیْلِ الرَّشَادِ لِذٰلِکَ حُبُّهٗ فَرْضٌ لِلطُّلَّابِ وَهٰذَا
هُوَ الطَّرِیْقُ الصَّوَابُ چنانچہ ثبوت میکند عشق را شیخ نصیرع در اصل چہل وسوم
کتاب ریاض القدس در سورۂ حٰمٓ عٓسٓقٓ آخر ہمین عشق است کہ عین و سین
و قاف بدین لباس آمدہ است تا نامحرمان در نیابند ہمی بینی کہ در توریت ہر جا کہ
شین آمدہ است در قرآن سین آمدہ است و در اوّل ہر سورۂ بسم اللہ آمدہ است
و در توریت بشم اللوہیم آمدہ است و ذکر موسیٰؑ در قرآن بسین آمدہ است
و در توریت بشین آمدہ است یعنی موشیٰ مو آب را گویند بزبانِ عبری و شا چوب را
گویند چون درمیانِ آب و چوب یافتہ اند موشیٰ نام کردند تا بدانی کہ عین و شین و
قاف حروف عشق است کہ حق تعالےٰ در کلامِ مجید خود یاد کردہ است قافِ عشق
کہ عبارت از قافِ قرب است **بلیت**

ہماسے قافِ قربی اسے برادر	ہمارا جز ہمائی مصلحت نیست

در ہر دلے کہ نورِ عشق در آید آن نورِ دل وجودِ حق تعالیٰ را بے ترتیبِ مقدماتِ
عقلی ادراک کند و نیز قربِ او با ہر وجودے فہم کند انتہی **قولہ** پس ناچار است
طالب را از عشق کہ شہودِ وجود بے فیضانِ عشقیہ وجود نگیرد و طریقِ سلوک بے رفاقتش
انتہا نپذیرد و تجلّی گاہِ عشق دلِ انسانِ کامل است کہ با حق واصل و خلق را

له ای ظلمت

شامل است چون بیشِ او بمیری و او را در دلِ خود بگیری عشق در تو تجلّی کند و ترا
از تو ببرد آنگاه بدانی که در طریقِ ہدایت بے تجلّیِ اسمِ ہادی رہ نکشاید و اسمِ ہادی
بے مظہرِ خود تجلّی ننماید و مظہرِ اتمّ اسمِ ہادی محمّد است علیہ الصّلوٰۃ والسّلامُ
و خلفاءِ اکملِ او نسلاً الی یوم القیام یَہْدِی اللّٰہُ لِنُوْرِہٖ مَنْ یَّشَاءُ اِلیٰ صِرَاطٍ
مُّسْتَقِیْمٍ اشارہ از وست وَ لَقَدْ جَآءَکُمْ مِنَ اللّٰہِ نُوْرٌ وَّ کِتَابٌ مُّبِیْنٌ کنایت باو
اَوَّلُ مَا خَلَقَ اللّٰہُ نُوْرِیْ بیانش ساطع وَ ثُمَّ نَارَشَ عَلَیْہِمْ مِنْ نُوْرِہٖ برہانش
قاطع در ہر کہ آن نور بتافت و خلیفۂ خود ساخت حکم او یافت و ہمچنین خلیفہ ہاے
خلفاءِ او نسلاً تا قیامت یک نور اند کہ براے فیضانِ حق واسطۂ ظہور اند
اَلْفُقَرَاءُ کَنَفْسٍ وَّاحِدَۃٍ می دان وَلَا نُفَرِّقُ بَیْنَ اَحَدٍ مِّنْ رُّسُلِہٖ می خوان
پس مرید را باید کہ پیشِ شیخ حکمِ فنا بر خود راند و خود را شائستۂ او گرداند تا
ہادیِ مطلق در مظہرِ خود ظہور کند و او را بے خود از خود عبور دہد ہمین است صلاحیتِ
اعمال کہ مشروط است با خلاص و محبّتِ کمال و بہمین جہت حق عزّ و جلّ اخلاص را
صراطِ مستقیم فرمود و مدارِ وصولِ الی اللّٰہ برو نمود چنانچہ گفت وَ قَالَ ہٰذَا عَلَیَّ
صِرَاطٌ مُّسْتَقِیْمٌ پس تا در محبّت و اخلاص کامل نشود از راہ بدرگاہ نرسد و
دیدارِ حق را قابل نبود قَالَ اللّٰہ تعالےٰ مَنْ کَانَ یَرْجُوْا لِقَآءَ رَبِّہٖ فَلْیَعْمَلْ عَمَلاً
صَالِحاً وَّلَا یُشْرِکْ بِعِبَادَۃِ رَبِّہٖ اَحَداً ۵ چون در اخلاص و محبّت کہ اصلِ عملِ
صالح است کامل شد براے تجلّیِ عشق قابل شد آنگاہ سلطانِ عشق بتازد و
اسبابِ غیریّت بدر اندازد ہرگاہ کہ غیر نماند شرک بہ کہ راند لا جرم مستحق دیدار شود
و حقّ در وے تجلّی کند بناءً عَلَیْہِ ہدایت منحصر است بعشقِ شیخِ خود کہ مظہرِ اسمِ ہادی است
و رہبرِ ترسناکِ میادینِ جمیع و خطرناکِ بوادی سیرات می فرمایند حضرت عبد القدّوس گنگوہی
رحمۃ اللّٰہ علیہ در مکتوبِ ہشتاد و سوم چون مرید در واقعات و واردات ترقی یابد

آن ہمہ از جمالِ شیخ بر دلِ مریدی تابد لاجرم میانِ شیخ و مرید بر حکم تعارفِ ازلی
محبت پدید آید و بر قدرِ آن تعارف تعاشق روے نماید چندانکہ جمالِ شیخ مریدِ صادق
را آیینۂ جمالِ حق تعالیٰ بود آنگاہ مریدِ صادق شیخ پرست بود مگر اینجا گویند کہ مرید
پیر پرست بہ از خدا پرست کہ پیر پرست در مشاہدۂ حق سبحانہ تعالےٰ بود و بحقیقت
خدا پرست ظاہر در مشاہدۂ خود با خود بود پس خود پرست بود نہ خدا پرست پس ہر چند
کہ محبت با شیخ زیادت کمال و جمال زیادت درین مقام وقتے حضرت عمر رضی اللہ عنہ
را حضرت رسول صلعم پرسید یا عمر تو مارا دوست میداری عمر رضی اللہ عنہ گفت آرے یا رسول اللہ
ترا دوست میدارم باز رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم پرسید از جان مرا دوست
میداری عمر رضی اللہ عنہ صادق بود از سرِ صدق از مقامِ خود جواب داد یا رسول اللہ ترا
از جان دوست نمی دارم کہ جان از ہمہ عزیز است رسول صلعم فرمود یا عمر رضی اللہ عنہ تا تو مرا
از جان دوست نداری ایمان نداری کہ تا جان نبازی و خود را از میان بیندازی
دست تو بدامنِ کبریاے ایمان نرسد کہ ایمان با خود پرستی نبود پس پیر پرستی کہ حقیقتاً
خدا پرستی است از خود رستی بود و آن ایمان درستی بود تا اگر لا الٰہ الا اللہ دو صد سال
گوئی و محمد رسول اللہ نگوئی و براخلاصِ آن نہ پوئی مومن نباشی کہ خدا پرستی
در پیر پرستی است نہ بے پیر پرستی خدا پرستی است عمر رضی اللہ عنہ عاشقِ صادق
فائق بود در حال از خود برخاست و با پیر پرستی ساخت عمر رضی اللہ عنہ گفت یا رسول اللہ اکنون
ترا از جان دوست میدارم یک جان چہ باشد صد جان فداے راہِ تو آرم فطوبیٰ
لمن لہٗ حبّ الشیخ بالکمال انتہیٰ قولہ ازین جاست گوے ایمان کہ معرفتِ سبحان
است در میدانِ محبت انداختہ اند و ہمت را چوگانش ساختہ تا ہمت بخلوص نسازد
و جان در راہِ پیر نبازد مومنِ حقیقی نشود و خدا پرست نگردد بہمین ضرورت اکثرے
از مشائخانِ طریقت اوّل مرید را بشغلِ رابطہ تربیت میفرمایند تا مناسبت پیدا آید

وازمناسبت محبت روے نماید از محبت صورت شیخ در دل مرید جلوہ گرآید وا ورا ازو بربایدپس سلطانِ عشق در دل خیمہ زند لَا تُبْقِیْ وَ لَا تَذَرُ شیمہ کند وَاَشْرَقَتِ الْاَرْضُ بِنُوْرِ رَبِّهَا پیش آید وجمالِ حق درو تجلی نماید پس ہیچ عمل و مشاہدہ بے اخلاص ومحبت پیر راست نیاید وقبولیت را نشاید ہمہ بیکار بلکہ ادبار وآنچہ نمودار است اسرارست افشاءُ سرِّ الربوبیۃ کفرٌ درکاراست مصرعہ

ورنہ در محفلِ رندان خبرے نیست کہ نیست

چنانچہ حضرت شیخ احمد سرہندی مجدد الف ثانی رحمۃ اللہ علیہ در مکتوب سی ام جلد ثانی می فرمایند اگر در دو چیز فتور نرفتہ باشد یکے متابعت صاحب شریعت علیہ الصلوٰۃ والسلامُ دوم محبت واخلاص شیخ باثبوت این ہر دو چیز اگر ہزاران ظلمات طاری شود باک ندارد وآخراورا ضائع نخواہند گذاشت واگر یکے ازین دو چیز نقصان پیدا کرد خرابی درخرابی است اگرچہ بحضور وجمعیت باشد کہ آن استدراج است کہ عاقبت خرابی دارد انتہی قولہ پس ہر حضور وجمعیت را کہ بے محبت واخلاص شیخ باشد استدراج نام نہند ودربازارِ صداقت بہ پلہ اعتبار رواج ندہند باید دانست کہ طریقِ وصول الی اللہ بر دو نہج است یکے کسبی کہ تعلق بہ مجاہدہ دارد تا خود را در بوتہ ریاضت نہ گدازی وحجب بشریت دور نسازی آفتاب محبت نتابد ولذتِ مشاہدہ نیابد وَالَّذِیْنَ جَاهَدُوْا فِیْنَا لَنَهْدِیَنَّهُمْ سُبُلَنَا در ینجاست بیت

وصالِ دوست طلب میکنی زخود بگذر	کہ درمیان تو واو بجز تو حائل نیست

درین صورت اوّل نسبت محبیت جلوہ گری کند ودر آخر بہ محبوبیت رساند اگر توفیق رفیق شود ہمہ ریاضات ومجاہدات تعلق بہ ہمتِ مرید دارد تا ہمت نکند بمراد نرسد اگرچہ بارانِ مکاشفات وواردات برزمینِ استعدادِ مرید بارد بے محبت واتم واخلاصِ کاملِ شیخ تخمِ مراد سر برنیارد نہ از پیر فیضانش رسد ونہ از پیران عظام

زیراکہ فیضانِ حق لعشق دارد نام و دیگرے وہبی او تعلّق بمشاہدہ دارد درین صورت طالب بشرابِ محبّت مدہوش وشاہدِ مقصود درآغوش از خویش بیگانہ وبا دوست یگانہ۔ نہ بردلش از مجاہدہ بارونہ برخاطرش از غیر غبار

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ ط ثبوتِ آن میکند درینجا نسبتِ محبوبیّت دراوّل بگیرد ودر آخر حبیب گرداند درین صورت فیضانِ پیر مشروط بہ قابلیّتِ مرید نیست بلکہ منحصر بہ محض عنایت وفضلِ شیخ است گفتہ اند فی المثنوی

چارۂ آن دل عطاے مبدعی است — دادِ اورا قابلیت شرط نیست
بلکہ شرطِ قابلیّت دادِ اوست — داد لُب وقابلیّت ہست پوست

ذَٰلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ط لیکن درہردو طریق استلزامِ محبّت ازجانبین است واستحکامِ روابط مشروط بہ فیما بین ازہر طرف کہ گسستہ شود طالب خراب خستہ گردد در حدیث است مَنْ أَحَبَّ لِقَاءَ اللَّهِ أَحَبَّ اللَّهُ لِقَاءَهُ وَمَنْ كَرِهَ لِقَاءَ اللَّهِ كَرِهَ اللَّهُ لِقَاءَهُ ثابت شد کہ مرید بے محبّت و اخلاصِ پیر ہرگز قابلِ اخذِ فیضان نشود پس فیضانِ پیر یا پیرانِ سلسلہ کہ یکے اند چگونہ حاصل گردد واللّٰہُ الْمُوَفِّقُ بِالْمُرَادِ وَهُوَ الْوَلِيُّ بِالرَّشَادِ مَنْ يَهْدِهِ فَلَا مُضِلَّ لَهُ وَمَنْ يُضْلِلْهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ لمؤلفہ

عشق است کہ شد جلوہ گرِ صورتِ انسان — قابل کند و ہم ببرد تا برِ رحمان
تا فانی فی الشیخ نہ گردی برہِ عشق — از پیر و ز پیران نبری نعمتِ فیضان

سوال ششم ہر مرید پر ادائے حقوقِ پیر وآدابِ پیر واجب ہین یا نہین۔

الجواب۔ اِعْلَمْ أَنَّهُ كُلُّ حَقٍّ مِنْ حُقُوقِ اللَّهِ وَالْخَلْقِ بِمَنْزِلَةِ الدَّيْنِ يُسْأَلُ الْعَبْدُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَنْهُ لَا نَجَاةَ إِلَّا بِأَدَائِهِ أَوْ عَنِ اسْتِعْفَائِهِ فَحَقُّ الشَّيْخِ مِنْ

حُقُوقِ الرَّبُوْبِيَّةِ لِاَنَّهٗ هُوَ مَظْهَرُهَا اِلٰی تَمَّ وَاَدَاءُهٗ اَدَاءُ حَقِّ الْاُلُوْهِيَّةِ
مَنْ كَسَلَ عَنْهُ اَوْ غَفَلَ بِهٖ لَا يَحْصِلُ بِالْكَمَالَاتِ الْاِنْسَانِيْ وَالْمَرَاتِبَاتِ السُّبْحَانِيْ
فَبِآدَابِ الشَّيْخِ وَاَدَاءِ حُقُوْقِهٖ يَبْلُغُ الْمُرِيْدُ مَبْلَغَ الرِّجَالِ وَيَحْصِلُ الطَّالِبُ دَرَجَةَ الْكَمَالِ
در لطائفِ اشرفی است مکافاتِ بعضے از حقوقِ تربیتِ شیخ جز بمراعاتِ حسنِ ادب
نتوان کرد پس تعظیمِ قومِ مشائخِ طریقت کہ نسبتِ ابوتِ معنوی دارند ادائے حقّے
بود از تعظیماتِ حقوق و اہمالِ آن عینِ تقصیر و خسران و عقوق ہر کہ بموجبِ فرمودہ
مَنْ لَّمْ يَشْكُرِ النَّاسَ لَمْ يَشْكُرِ اللّٰهَ بادائے حقوقِ شیخ کہ سببے است از اسبابِ ربوبیّت
حق سبحانہ قیام نہ نماید از ادائے حقوقِ الٰہی قاصر آید مَنْ لَّمْ يَتَوَاضَعِ الرَّبَّ الْاَدْنٰی
لَمْ يَصِلْ اِلَی الرَّبِّ الْاَعْلٰی فرد

کے بشکرِ خدا قیام کند
تارکِ شکرِ بندگانِ خدا

انتہی قولہ بلکہ بسبب عدم بجا آوری آدابِ پیر مرید از احاطہ بیعت خارج می شود
کَمَا جَاءَ فِی الْاِلْهَامِ الْمُطْلَقِ مَنْ يَخْرُجْ عَنْ اِحَاطَةِ اَدَبِ الشَّيْخِ فَهُوَ يَخْرُجُ عَنْ
اِحَاطَةِ الْبَيْعَةِ وَبِالضَّرُوْرَةِ عَلَيْهِ تَجْدِيْدُ الْبَيْعَةِ وَاجِبٌ لہٰذا بزرگانِ دین و عارفانِ
محقّقین خدمتِ پیر و آدابِ پیر واجب گفتہ اند حضرت خواجہ قطب الدّین بختیار کاکی
اوشی در دلیل العارفین کہ ملفوظاتِ خواجہ بزرگ حضرت خواجہ معین الدّین چشتی
رحمۃ اللہ علیہ اند می فرمایند بعد ازان روے بدعاگوئی کرد کہ در انچہ بخدمت شیخ الاسلام
سلطان المشائخ شیخ عثمانِ ہاروَنی نوّر اللہ مرقدہ پیوستم و بارادت بیعت مشرف شدم
در مدّت بست سال از خدمت کردنِ ایشان یک زمان نفس را آسودگی ندادم
چنانچہ روز دانستم نہ شب ہر جا کہ خدمت ایشان مسافر شدندے دعاگو برابر بودے
و چون بندگان خدمت کردے و جامۂ خواب و توشہ بر سر کردہ برفتمے چون خواجہ
خدمت ازین فقیر دید نعمتے بمن روان کرد کہ آن نعمت را حدے و نہایتے نہ بود

آنگاه فرمود ہر کہ یافت از خدمت یافت مرید را باید کہ ذرّہ از فرمانِ پیر تجاوز نکند فقط
بعد ازان می فرمایند آنگاه فرمود کہ برادرم شیخ شہاب الدّین سہروردیؒ ہمین معاملہ
بوده است کہ برابر سرِ خویش توشہ بر سر کرده در حج رفتے و باز آمدے آنگاه نعمت یافت
کہ آن نعمت را حدّے نیست و نہایتے نبود انتہی قولہ پس حصولِ نعمت منحصر بر
خدمت است و خدمت موقوف بر حُسنِ عقیدت و در حُسنِ عقیدت صفتے است کہ جذب رحمت
بہانہ جوئی میکند پس ہر چند کہ حُسنِ عقیدت زیادت محبّت زیادت ہر چند کہ محبّت زیادت
خدمت زیادت و ہر چند کہ خدمت زیادت نعمت زیادت پس نعمت صورتِ رحمت است
و خدمت صورتِ شکر و بر ہر نعمت شکرے واجب کہ باعثِ ازدیادِ نعمت است کما قال اللہ
تعالےٰ لَئِن شَکَرْتُمْ لَاَزِیْدَنَّکُمْ لہذا نعمت را غایتے و نہ خدمت را نہایتے
حضرت بابا فرید الدّین گنجشکر رحمۃ اللہ علیہ در فوائد السّالکین کہ ملفوظاتِ حضرتِ خواجہ
قطب الدّین بختیار کاکی اوشی رحمۃ اللہ علیہ اند می فرمایند بعد ازان در حُسنِ اعتقادِ
مریدان سخن اُفتاد بر لفظ مبارک راند وقتے درویشے را در بغداد بتہامے گرفتند و
در معرضِ قتل ایستاده کردند مستقبلِ قبلہ چون سیّاف در آمد تا تیغ گذار کند نظرِ آن
درویش بر گورِ پیرِ خود اُفتاد آن درویش روے از جانبِ قبلہ گردانیده بجانبِ
گورِ پیرِ خود کرد سیّاف گفت از قبلہ چرا روے میگردانی گفت روے بجانبِ قبلہ
خود داریم ایشان ہمدرین مجادلہ بودند فرمان آمد کہ این را آزاد کردیم خواجہ قطب الاسلام
چشم پر آب کرد فرمود کہ عقیدۂ خوب آن درویش را از قتل خلاص داد آنگاه فرمود
کہ مرید را در حضور و غیب پیشِ پیرِ خود می باید بود چنانچہ در حیات خدمتِ پیر واجب است
بلکہ ازان زیادت انتہی قولہ چون ادب و خدمتِ پیر کہ اداے حقّے است از حقوقِ
او در حیات و ممات از مرید بر نمی خیزد باید کہ ہمہ تن بجان نثاری و خدمت گذاریِ او
آویزد تا بمرتبۂ کمال رسد و بجمالِ حق فائز شود و این ہرگز میسّر نہ شود تا دل آویختۂ

محبتِ پیر دستگیر نبود زیراکه در محبت اثری است که جذب و انجذاب درمیان محب و
محبوب پیدا میکند بہ بین چہ فضلِ خداوندی است که حبیبِ خود را فرمود قُل لَا اَسئَلُکُم
عَلَیهِ اَجراً اِلَّا المَوَدَّةَ فِی القُربیٰ ط چونکه مقصود ہدایت است وہدایت بے محبتِ ہادی
غیر ممکن پس بجاے محبت بر مودّت اکتفا کرد و آن را ہم اجرِ رسالت قرار داد
تا اگر مودّت ہم بخلوص نکنند اجر پنداشته اداے او واجب شمارند و ازین راه روے
بسوے مقصود آرند و آنرا ہم جاے خواست که محلِ کمالِ تنزیل محبت است
زیراکه چون محبت بکمال رسد با قربا و خدمتگاران و اشیاے محبوب تعلق گیرد شعر

پاے سگ بوسید مجنون خلق پرسید این چه بود	گفت این سگ گه گہے درکوے لیلی رفته بود

تاکه علاقهٔ فیمابینِ ہادی و مہتدی قائم ماند و بکمالِ محبت رساند فائز مقصود شود
و منظورِ ودود جاے غور است چه ضرورت محبتِ شیخ است که مودّتِ اقربا را بر
مریدان واجب ساخت و بندگان را بشانِ رحمت بنواخت تقاضاے شانِ ربوبیت
اوست که در صورتِ شیخ جلوه میکند و بر مریدان عرضه میدہد واے براو که درو او را
نشناسد و از و روے بگرداند کور چشمی نماید و از ادب و خدمت بدر آید پس از
حقِ تربیتِ شیخ درگذشتن و بر الطاف و انعاماتِ او نظر نه کردن راهِ قطعیت و
محرومیت است شعر

ترسم که بکعبه نرسی اے اعرابی	کین ره که تو میروی بترکستان است

پس ثابت شد چندانکه رابطهٔ محبت و اخلاصِ شیخ محکم تر عشقِ شیخ جوشان تر و چندانکه
عشقِ شیخ در جوش شاہدِ مقصود در آغوش یعنی حق درو تجلی کند و به نعمتِ رویت
مشرف سازد بشناس بشناس ہرچند که ادب و خدمتِ شیخ زیادت محبتِ شیخ زیادت
و ہرچند که محبتِ شیخ زیادت دولتِ وصول زیادت زیراکه ادب و خدمتِ شیخ علامت
محبتِ شیخ است و محبتِ شیخ علامتِ محبتِ رسول و محبتِ رسول علامتِ محبتِ خدا است

پس ہرکہ از ادب و خدمتِ شیخ قاصر آمد از دولتِ وصولِ حق خاسر آمد و از نعمتِ رؤیت مہجور است و از قربِ الٰہی دور مَنْ کَانَ فِیْ هٰذِهٖ اَعْمٰى فَهُوَ فِی الْاٰخِرَةِ اَعْمٰى ۵ در جائیکہ مودّتِ اَقربائے شیخ حکمِ وجوب دارد چگونہ روا باشد کہ در اداے حقوقِ شیخ و آدابِ پیر کلام آرد حیف صد حیف شیخ کہ وارث ورثۂ لَقَدْ جَاۤءَكُمْ رَسُوْلٌ مِّنْ اَنْفُسِكُمْ عَزِیْزٌ عَلَیْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِیْصٌ عَلَیْكُمْ بِالْمُؤْمِنِیْنَ رَءُوْفٌ رَّحِیْمٌ ۵ بر مریدان ہمہ تن نثار و مریدان را ہنوز در اداے حقوقِ پیر و آدابِ پیر استکراہ و استکبا ہیہات ہیہات عجب دورے است منقلب کہ مریدان از پیران تمنّاے ادب دارند و خدمتِ خود بر پیران واجب شمارند محبوبیّت حصّۂ خود شمردہ و بر پیر گمانِ محبّیت بردہ عَلَمِ کمال می افرازند و گوے سبقت می بازند اہمال از خدمت و انحراف از اطاعت میکنند حقّا کہ این راہیے است شیطانی و چاہے است ظلمانی ہرکہ در ان افتد تا ابد نہ برآید لمؤلفہ

چنانم ز دورِ فلک واژگون | زند نیشتر بر رگِ ذوفنون
سرِ جاہلان و سفیہان بلند | بناز و تنعّم سفلگان ارجمند
بہ بر کردہ اند طیلسانِ صفا | دلِ پُر کدورت ز حرص و ہوا
ہمہ تیز دندان چو گرگان بہ کین | شدہ پاسبان گوسفندانِ دین
بسا دہ دلان رہزن و دلفریب | ربودند از خلق صبر و شکیب
بجاہ و جلال و بمال و منال | با خوان شب و روز جنگ و جدال
نہ تعظیمِ مادر نہ وابِ پدر | نہ حُبّ برادر نہ بر حق نظر
نہ خوفِ خدا و نہ پاسِ نبی | نداند چو خود ہیچکس را ولی
بہ پیران و استاد منّت نہند | معزّز مفخّر ہمہ از منند
طلبگارِ خدمت ز پیران مرید | تفوّق بجویند بر بایزید

کسے گذشت پیری پیر زین است — کسے گوید حق خلافت من است
کسے پیری پیر یک سو نہاد — کسے بر خلیفہ چو گرگ اوفتاد
بہ مکر و دغل جبّہ و سبحہ گیر — نہ داب خلیفہ نہ تعظیم پیر
حکیمانِ حق عالمانِ متین — ہمہ صوفیانِ مکین و امین
تنا اہلِ شان جگر خستہ اند — بہ مہرِ خموشی دہن بستہ اند
ز جورِ جفا ہاے جہّالِ عہد — چو اصحابِ کہف اند در خوابِ مہد
امان جوییم اے خالقِ ذو المنن — رہائی دہ زین روبہانِ زمن
شد از شومیِ شان درِ فیض بند — دلِ طالبان است ازان دردمند
دلِ عاشقان سوخت زین ابتلا — رسد نعرۂ اَلعَطَش تا سما
ز ابرِ کرم بار بارانِ فیض — بحقِ اَبُو الرَّحمۃ جانِ فیض
بحقِ محمّد علیؑ و بتول — باصحاب و اربابِ بابُ الحصول
بہ محبوبیِ قادرِ ذی الجمال — بعشقِ علی صابرِ ذی الجلال
بحقِ لطافت علی شیرِ حق — کشا بابِ رحمت بطلابِ حق
خدایا تو ربّی و اِسمت عظیم — کہ بخشد بجز تو گناہِ عظیم
گرفتارِ عالم یا دیارِ خویش — تو کن فضل و رحمت بکردارِ خویش
بدردِ فراقِ تو درماندہ ایم — ترا اَکرَمُ الاَکرَمِین خواندہ ایم

ندارد خلیل از تو دیگر ہوس
مگر دار با حافظ اللہ و بس

وَالَّذِیْنَ کَفَرُوْٓا اَوْلِیَآءُہُمُ الطَّاغُوْتُ یُخْرِجُوْنَہُمْ مِنَ النُّوْرِ اِلَی الظُّلُمٰتِ ۵
درشانِ ایشان است زیرا کہ نور نورِ محمّدی است صلعم و او مظہرِ جمالِ حق است
و شیخ بسلسلۂ فنا فی الرسول حکمِ آن نور دارد ہر کہ کفرانِ نعمتِ حق کہ وجودِ شیخ است

بکند و ادبِ او از دست دہد خود را در ظلماتِ دوری و مہجوری بنشاند طاغوت پرست است
نہ حق پرست در لطائف اشرفی است حضرت قدوۃ الکبرا می فرمودند در خدمتِ شیخ اگر
کسے اہمال ورزد بمقصد نرسد چہ جان در راہِ شیخ اگر نہ سپارد بے ہمت باشد یک جان
چہ باشد اگر ہزار جان بفدائے شیخ کسے کند ہنوز کم است بیچارہ مجذوبِ شیرازی
چہ خوش گفتہ شعر

ازبہرِ نثار خوش نباشد	جان نقدِ محقر است حافظ

انتہی **قولہ** چنانچہ بہ محلِ آداب در کشف المحجوب نقل میکند ابو حفص حداد نیشاپوری
گوید رحمۃ اللہ علیہ اَلتَّصَوُّفُ کُلُّہٗ آدَابٌ لِکُلِّ وَقْتٍ اَدَبٌ وَ لِکُلِّ مَقَامٍ اَدَبٌ وَلِکُلِّ
حَالٍ اَدَبٌ فَمَنْ لَزِمَ آدَابَ الْاَوْقَاتِ بَلَغَ مَبْلَغَ الرِّجَالِ وَمَنْ ضَیَّعَ الْاٰدَابَ
فَھُوَ بَعِیْدٌ مِنْ حَیْثُ یَظُنُّ الْقُرْبَ وَمَرْدُوْدٌ مِنْ حَیْثُ یَظُنُّ الْقَبُوْلَ تصوف
بجملہ آداب است کہ ہر وقتے و ہر مقامے و حالے را ادبے بود و ہر کہ ملازمتِ آدابِ
اوقات کند بدرجۂ مردان برسد و ہر کہ ادب ضائع کند او دور باشد از پندارِ نزدیکی و
مردود باشد از گمان بردن بقبولِ حق انتہی **قولہ** چونکہ درین دارِ دنیا متجلی است حق
بشانِ ہادی در صورِ مشائخ و از ان مظاہرِ خود تربیت میکند مریدان را پس در حقِ مرید
مظہرِ وجودِ حق صورتِ شیخ است درین مقام ادب و خدمتِ او ہمین ادب و خدمتِ
حق باشد وَاللّٰہُ یَہْدِیْ بِنُوْرِہٖ مَنْ یَّشَآءُ ؂ اشارت از نورِ رسولِ مقبول صلی اللہ
علیہ وآلہ وسلم و وارثِ اوست ہر کہ ادب و خدمتِ او بجا نیارد و نظر بر حفظِ آدابِ
اوقات ندارد از قبولیت دور است و قلبش بے حضور پس ادب و خدمتِ شیخ
کہ ادائے حقے است از حقوقِ او وقتے من الاوقات ظاہراً و باطناً از ذمۂ مرید
ساقط نگردد و حقِ تربیتِ او از وے برداشتہ نشود حکم فرضیت دارد نہ وجوب
وَاللّٰہُ اَعْلَمُ وَ ھُوَ عَلَّامُ الْغُیُوْبِ لمؤلفہ

جمالِ شیخ جمالِ الوہیت باشد	حقوقِ شیخ حقوقِ ربوبیت باشد
کہ سجدست او بندہ وازمیان برخیز	کہ فرض راہ طریقِ عبودیت باشد

سوالِ ہفتم بندہ اپنے مولی کا مولی ہوسکتا ہے یا نہیں۔

الجواب اِعْلَمْ اَنَّہٗ کُلُّ مَاخُلِقَ عِبَادٌ لِلّٰہِ وَہُوَ الْمَوْلَی الْمَوَالِیْ کَمَا قَالَ اللّٰہُ تَعَالٰی وَاعْلَمُوْا اَنَّ اللّٰہَ ہُوَ مَوْلٰکُمْ ۵ وہذہِ المولائیۃُ دائمۃٌ قائمۃٌ علی کُلِّ مخلوقٍ ما دامتِ الاُلوہیۃُ والعبودیۃُ متجلّیتانِ لِاَنَّ الاُلوہیۃَ عبارۃٌ عن مرتبۃِ الاَسْمَاءِ وہی مرتبۃٌ اجمالیۃٌ متصفۃٌ بالاوصافِ الوجوبیِّ والنِّسَبِ الفعلیِّ باعتبارِ اتصافِ الوجودِ بالکمالاتِ والعبودیۃُ عبارۃٌ عن مرتبۃٍ اجمالیۃٍ متصفۃٍ بالاوصافِ الامکانی والکونیِّ فی العلمِ مع نِسَبِ الانفعالیِّ باعتبارِ تلبُّسِ الوجودِ بالنقائصاتِ وہما مرتبتانِ متلازمتانِ من مراتبِ الواحدیۃِ ای الحقیقۃِ الانسانیۃِ لو ارتفعتِ العبودیۃُ لبطلتِ الالوہیۃُ وہو محالٌ فکیف تنفکُّ العبدیۃُ من العبدِ لو یصلُ الی غایاتِ الوصالِ ونہایاتِ الکمالِ چنانچہ میفرمایند حضرت عبد القدوس گنگوہی رحمۃ اللہ علیہ درمکتوب صد و چہارم ہرچند بندہ ترقی یابد و درفنا و بقا شتابد بندہ ہمان بندہ بود وخدا وند خداوند نہ آنکہ بندہ ناچیز محض شود ونہ آنکہ بندہ خدا شود العیاذ باللہ من ذالک وانکان فی الحقیقۃِ لیس الا اللہ ولیکن بندہ درفنا وبقا جاے رسد کہ از خود ہیچ شعور نیابد وہیچ دوئی باو نتابد فالعبد عبدٌ والحق حقٌّ فاعرف فانہ سرٌّ بین اللّٰہِ وبین عبدِہٖ وحدہٗ لاشریک لہٗ عبدُہٗ ورسولُہٗ کمال وجمال این مقام است انتہی **قولہ** وللحقیقۃِ الانسانیۃِ مظاہرُ فباعتبارِ الجمعِ والکلی المظہرُ الاتمُّ جدّی آدمُ علیہِ السلامُ وہو خلیفۃُ اللّٰہِ وواسطۃُ الفیضانِ للعالمِ کما کانتِ الحقیقۃُ الانسانیۃُ واسطۃً لظہورِ العالمِ وابناءُ ہم الکاملینَ الوارثینَ من الانبیاءِ والاولیاءِ ایضاً خلفاءُ ووسائطُ

فی العالم کلہ چنانچہ جامی گوید رحمۃ اللہ علیہ در نقد النصوص نقلاً از شیخ اکبر محی الدین
ابن عربی رضی اللہ عنہ کہ شیخ رضی اللہ عنہ در عنقاء مغرب می فرماید حقیقۃ الحق لا تحد
وباطن الرب لا تعد فباطن لا یکاد یخفی وظاہر لا یکاد یبدو فان یکن باطناً
فرب وان یکن ظاہراً فعبد ولذلک ای لکون آدم لہ جہۃ ربوبیۃ
بہا یناسب الحق سبحانہ وجہۃ عبودیۃ بہا یناسب الخلق جعلہ اللہ سبحانہ
خلیفۃ فی خلقہ لیأخذ بجہۃ الربوبیۃ ونشأۃ الروحانیۃ عن اللہ تعالے
ما یطلبہ الرعایا ویبلغہ بجہۃ العبودیۃ ونشأۃ الجسمانیۃ الیہم وفی
ہاتین الجہتین یتم امر الخلافۃ کما قال سبحانہ ولو جعلناہ ملکاً لجعلناہ
رجلاً و للبسنا علیہم ما یلبسون لیجانسکم فیہ فیبلغکم امری وکذلک جعل
سبحانہ انبیاءہ الکاملین خلفاء فی العالم کلہ وغیر الکاملین فیما یتعلق
بہ فان لکل فرد من الافراد الانسانیۃ نصیباً من ہذہ الخلافۃ یدبر بہ ما یتعلق
بہ کتدبیر السلطان لملکہ وصاحب المنزل لمنزلہ وادناہ تدبیر الشخص
لبدنہ وخلافۃ العظمیٰ انما ہی للانسان الکامل انتہی قولہ لما تحقق ان
الخلافۃ العظمیٰ للانسان الکامل فہو باعتبار التفصیل ای تفصیل الاسماء
مظہر للہادی ویظہر شان الہدایۃ بواسطتہ لذالک کل من الانبیاء
وورثاء ہم الاولیاء خلفاء لہ ووسائط للمہتدین والواسطۃ مطاع
وامر اللہ تعالے لاطاعتہ کما قال اطیعوا اللہ واطیعوا الرسول واولی الامر
منکم ۵ والمطاع مولی لمن اطاع لہ فالشیخ مطاع ومولی للمریدین کما ان
الابلیس والطاغوت باعتبار مظہریۃ المضل وواسطۃ الضلالۃ مولے
للکافرین کما قال سبحانہ والذین کفروا اولیاءہم الطاغوت یخرجونہم
من النور الی الظلمات الاولیاء جمع الولی والولی بمعنی المولی کالقتیل بمعنی المقتول

فَثَبَتَ اَنَّ الشَّيْخَ مَوْلَى لِلْمُرِيْدِ بِاِعْتِبَارِ خِلَافَتِهٖ وَالْمُرِيْدُ عَبْدٌ لَهٗ وَلَا تَنْتَقِلُ الْخِلَافَةُ اِلَّا اِلَى الْمُرِيْدِ وَالْمُرِيْدُ لَيْسَ بِشَيْخٍ لِلشَّيْخِ لِهٰذَا لَا يُمْكِنُ اَنْ يَكُوْنَ الْمُرِيْدُ خَلِيْفَةً عَلَيْهِ وَوَاسِطَةً لِلْفَيْضِ بَيْنَ الْحَقِّ وَالشَّيْخِ فَكَيْفَ يَصِيْرُ الْعَبْدُ مَوْلَى لِمَوْلَاهُ وَلَا تَزَالُ مَوْلَا عَبْدِيَّتُهٗ وَاَبُوِيَّتُهٗ عَنِ الْمُرِيْدِيْنَ در لطائف اشرفی است اما نزد حضرت قدوة الکبرا ہرگز مرید از شیخ بے نیاز نیست چہ ہر دولتِ وصول و شوکتِ حصول کہ ویرا دست میدہد بہ یمن ہمتِ اوست **بیت**

مملکت عاشقی و گنج طرب	ہر چہ دارم بہ یمن ہمتِ اوست

و چگونہ از مرشد بے نیاز بود کہ از برزخ است کہ پرتوے مظہرِ برزخ البرازخ ہست کہ غایتِ وصولِ سالکِ شہباز و عارفِ شطّار ہمان برزخ البرازخ خواہد شد چنانکہ از بزرگے[1] منقول است کہ میگوید چیزیکہ شما اورا خدا میدانید ما اورا محمد می خوانیم و چیزے راکہ محمد می خوانید ما اورا خدا **شعر**

با دوست پیام در نہ گنجد	خود بود کہ خود پیمبری کرد

انتہی قولہ چون امکانِ انفکاکِ عبدیّت از مرید و اذعانِ بے نیازیِ مرید از شیخ اصلا ممکن نیست پس مولی مولاءِ خود شدن چگونہ امکان دارد و ہر کسے کہ این عقیدہ دارد مردود الطریقہ است نعوذ باللہ منہا **لمؤلفہ**

اے بندہ مکن بندگی تا فانیِ مولی شوی	افگندگی باید ترا تا از ہمہ اولی شوی
بیہودگی ہرگز مکن کُلہِ غرور از سر بنہ	منفک نگردد عبدیت از بندہ کی مولی شوی

سوالِ ہشتم شیخ وارثِ مسندِ نبوت صاحبِ ارشاد کسی حالت مین مجبور یا کسی صورت مین فیضرسانی مریدون سے باز رہ سکتا ہی یا نہین۔

الجواب شیخ کہ صفتش در مقدمہ گذشت نہ مجبور میباشد و نہ از فیضرسانی ممنوع تاجِ خلافتِ اِنِّیْ جَاعِلٌ فِی الْاَرْضِ خَلِیْفَةً بر سر دارد و خلعتِ اِنَّکَ الْیَوْمَ لَدَیْنَا

[1] یعنی حضرت عین القضات ہمدانی ۱۲

مکین ؎ آمین ؎ در برِ مسندِ نبوّت را فرقے از و و صدرِ ولایت را آرایش بدو زیراکہ
مجبوری و معذوری صفتِ مریدان است کہ زیرِ تکمیل می باشند و پیران مظہرِ وجودِ
مطلق و ماذونِ حق اند کہ انوارِ فیوضاتِ الٰہی بر خلق می پاشند وارثِ رسالت اند
و منصب دارانِ رشادت در کشف المحجوب است خداوند تعالےٰ را اولیاست کہ
ایشان را بدوستی و ولایت مخصوص گردانیدہ است و والیانِ ملکِ وے اند کہ
برگیزیدشان و نشانہ اظہارِ فعلِ خود گردانیدہ است و بانواعِ کرامت مخصوص و
آفاتِ طبع ازیشان پاک گردانیدہ و از متابعتِ نفس شان برہانیدہ تا ہمّتِ شان
بجز وے نیست و اُنسِ شان جز باوے نہ پیشتر میگویدپس خداوندِ عزّ و جلّ
برہانِ نبوی را تا امروز باقی گردانیدہ است و اولیا را سبب اظہارِ آن کردہ تا
پیوستہ آیات و حجّتِ صدقِ محمّد علیہ و آلہ الصّلوٰۃ و السّلام ظاہر می باشد و مر ایشانرا
والیانِ عالَم گردانیدہ تا مجرّد مر حدیث وے را گشتہ اند و راہِ متابعتِ نفس را اندر نوشتہ
تا از آسمان باران بہ برکتِ اقدامِ ایشان آید و از زمین نبات بصفاءِ احوالِ ایشان
روید و بر کافران مسلمانان نصرت بہمّتِ ایشان یابند انتہیٰ **قولہ** پس معارف و
تصرّفاتِ قدرت کہ برائے جریانِ فیضانِ نبوّت و حجّتِ تصدیقِ رسالت بایشان
عطا شدہ اند دران مختار اند و منصب دار در قدرت و تصرّفِ ایشان نہ سلب را روئے
و نہ باز پس را راہے زیراکہ در صورتِ سلب ولی از ولایت فرو می افتد و نسبتِ
دوستیش بدشمنی مبدّل میگردد و ہٰذا خلافٌ عن شان الاولیاءِ المحمّدیّۃ صلعم لانہٗ
قال اللہ تعالےٰ فی شانہم اَلَاۤ اِنَّ اَوْلِیَآءَ اللّٰہِ لَا خَوْفٌ عَلَیْہِمْ وَلَا ہُمْ یَحْزَنُوْنَ ط
وَالشَّیْخُ فَرْدٌ کَامِلٌ فِیْہِمْ کَیْفَ یُتَصَوَّرُ سَلْبُ الْقُدْرَۃِ عَنْہُ و عطا باز پس کردن
بعید از شانِ خداوندی است در لطائف اشرفی است حضرتِ قدوۃ الکبرائی فرمودند
کہ چون کسے را حق تعالےٰ اندکے از معرفت عنایت کند اگر آنکس بمقتضائے معرفتِ خویش

کار کند معرفت وے زیادہ گرداند و اگر بخلاف معرفت کار کند معرفت موہوبہ باز پس نگردد تا فردائے قیامت بوے بحکم آن معرفت معاملہ کند و لیکن زیادتی ندہد انتہی قولہ
چون عطا از خطا ہم باز پس نگردد مجبوری و معذوری شیخ محفوظ چگونہ متصور شود بلکہ شیخ کامل و اکمل می گذرد از درجۂ اذن بعد آنکہ می گردد امین جناب غوث الثقلین رضی اللہ عنہ در غنیۃ الطالبین می فرمایند وَقَدْ يُنْقَلُوْنَ اِلٰى حَالَةٍ بَعْدَ اَنْ جُعِلُوا الْاُمَنَاءَ وَ خُوْطِبَ كُلُّ وَاحِدٍ مِّنْهُمْ بِالْاِنْفِرَادِ فِيْ حَالَةٍ اِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِيْنٌ اَمِيْنٌ فَلَا يَحْتَاجُوْا فِيْهَا اِلٰى اِذْنٍ لِاَنَّهُمْ صَارُوْا كَالْمُفَوَّضِ اِلَيْهِمْ اَمْرُهُمْ ۵ بلکہ قول و فعل او عین قول و فعل حق می باشد چنانچہ می فرمایند حضرت امام حسین علیہ السلام در مرآت العارفین وَ اَمَّا الْقِسْمُ الْمُتَعَلِّقُ بِالْحَقِّ وَالْعَبْدِ مَعًا الَّذِيْ يُسَمّٰى بِالْحَقِيْقَةِ الْكُلِّيَّةِ الْاِنْسَانِيَّةِ فَهُوَ مَرْتَبَةُ الْكَمَالِ وَ مَقَامُ الْمُطَّلِعِ وَ مَنْزِلُ الْاِشْرَافِ عَلَى الْاَطْرَافِ وَ مَوْقِفُ الْاَعْرَافِ وَ فِيْهِ رِجَالٌ يَعْرِفُوْنَ كُلًّا بِسِيْمَاهُمْ لِاَنَّهُمْ مُحِيْطُوْنَ عَلٰى كُلٍّ وَلَهُمُ الْكَمَالُ الْمُتَعَلِّقُ بِالذَّاتِ وَالْجَلَالُ وَالْجَمَالُ مُنْدَرِجَانِ تَحْتَ الْكَمَالِ وَ اَرْبَابُ هٰذَا الْمَوْقِفِ الْعَارِفُوْنَ الْمُوَحِّدُوْنَ فَاِذَا تَقَرَّرَ هٰذَا فَاعْلَمْ اَنَّ فِيْ هٰذَا الْبَرْزَخِ يَتَّصِفُ الْحَقُّ بِصِفَاتِ الْعَبْدِ فِي الضَّحِكِ وَالْبُكَاءِ وَالْبَشَاشَةِ وَالْفَرَحِ وَالْمَكْرِ وَالْاِسْتِهْزَاءِ وَالْمَرَضِ وَالْجُوْعِ وَالْعَطَشِ وَمَا اَشْبَهَ ذٰلِكَ وَالْعَبْدُ يَتَّصِفُ بِصِفَاتِ الْحَقِّ مِنَ الْحَيٰوةِ وَالْعِلْمِ وَالْاِرَادَةِ وَالْقُدْرَةِ وَالسَّمْعِ وَالْبَصَرِ وَالْكَلَامِ وَالْاِحْيَاءِ وَالْاِمَاتَةِ وَالْاِنْبِسَاطِ وَالْاِنْقِبَاضِ وَالتَّصَرُّفِ فِي الْاَكْوَانِ وَ غَيْرِ ذٰلِكَ انتہی قولہ
پس کسیکہ از درجۂ اذن گذشت و اہل تفویض گشت مختار است و از کار پردازان کردگار فیض رسانی مریدان و تدبر و تصرف در عالمان از کار منصبی او ست باز ماندن از و ہیکشد بسوے عدم اجراے فیضان نبوت و تعطیل امضاے احکام قدرت کہ براے ہمین ضرورت از روے وراثت شیخ بدرجۂ ولایت رسیدہ است و مستحق خلافت

گردیدہ فتوٰی ہائم مجبوریۃ الشیخ المختار و عدم افاضتہ باطل لان الشیخ غیبم باطل یفعل ما یشاء و یحکم یرید لمؤلفہ

قادر اند از کمال قدرت حق	دارثان محمد عربی
می رسانند فیض گر طلبی	نیست مجبور ہر یکے چو نبی

سوال نہم قدرت عطاء معطی و مختار مطلق بعد عطا باقی رہتی ہے یا نہیں۔

الجواب اعلم انہ الانسان مظہر لذات الحق و صفاتہ و اسمائہ و الانسان الکامل مظہرہ الاتم و تصدر الافعال منہ بالتجلیۃ الاسماء الالوہیۃ بحسب جامعیتہ قال الامام الہمام ابو عبداللہ الحسین علیہ السلام فی مرآت العارفین فبین ذات الحق و ذات الانسان الکامل مضاہاۃ من جہۃ الکلی والاجمالی و یکون الاشیاء فیہما علی الوجہ الکلی والاجمالی و بین علم الحق و علم الانسان الکامل مضاہاۃ من حیث مظہریۃ لتفصیل ما اجمل فی الانسان الکامل فہو مرآۃ للذات بسبب ہذہ المضاہاۃ و الذات متجلیۃ علیہ علی الوجہ الکلی والجملی و ظاہرۃ بہ لہ و علمہ مرآۃ لعلم الحق و علم الحق متجلی علیہ و ظاہرۃ لہ فما فی الذات مندرج علی الوجہ الکلی و الاجمالی فہو فیہ مندرج علی ذلک الوجہ و ما فی علم الحق ظاہر علی وجہ الجزئی و التفصیلی فہو فی علم الانسان الکامل ظاہر علی الوجہ الجزئی و التفصیلی بل علمہ علمہ و ذاتہ ذاتہ بلا اتحاد معہ و لا حلول فیہ و لا صیرورۃ ہو فانہا محال لان الاتحاد یحصل من الموجودین و کذلک الحلول و الصیرورۃ و ما ثم الا وجود واحد و الاشیاء موجودۃ بہ و معدومۃ بنفسہا فکیف اتحد فی ہو موجود بہ معدوم بنفسہ انتہی قولہ و ہکذا کل صفات الانسان الکامل مرآۃ لصفات الحق لذلک ظہر من بعض العارفین فی غلبات حالہم کما فی اللمعات شعر

فی الجملہ مظہر ہمہ اسماست ذات من	بل اسم اعظم بحقیقت چو بنگرم

فقدرته قدرة الله ولا سبيل فيها للزوال والنقص لانه هو مظهر جامع لقدرة الافعال بل تزداد قوته بالتصرف كعلم الانسان يكمل بالتعليم والتجربة لان التجربة لقابليته كالمصقلة تظهر صفات الحق منه بحسب صفائه كما تنجلي قابلية الحديد بحسب جلائه فكيف خفي عليك ان تزال الصفة عن ذات الشيخ الكامل والعارف الواصل الذي هو صورة الرحمن صاحب الدوران شيخ الزمان وخليفة الله وامينه وهاد الخلق بالاذن والاختيار ووارث الوراثة للنبي الكريم المختار ولا يخفى عليك ان الشيخ الموصوف بهذه الصفات يكون وجوده موجودا في كل ازمنة على سبيل النيابة والبدلية كشيخنا ومولانا حضرت خواجه محمد محمود ابو الرحمة حافظ محمد لطافت علي الديوبندي سلمه الله تعالے في زماننا موجود على رؤسنا لمؤلفه

بفیض قادری الصابری حافظ مشرف شد	ز صابر یافت او کلی اویسیه خلافت را
بیان سال خلافت میکند مرآت چون گیری	عدد احمد محمود قادر و صابر لطافت را

وكذا خليفته الذي هو سابق بالخيرات وجامع للكمالات ومنبع البركات والاسبق بالفيضان والاقدم في الاخوان حاجي الحرمين الشريفين سلطان التاركين صدر الحق رشيد الاعظم ابو الصفا جناب مولانا محمد عظمت علي صديقي الديوبندي شمس الحافظي الاويسي كالشمس الصابري سلمه الله تعالے الى يوم القرار باللطافة والعظمة والاقتدار وهو بالغ وكامل بالارشاد والاستاد ولا خليفة[1] فينا في زماننا غيره الى هذا الحين قال محبوب الاعظم

[1] وقتیکه جناب قدوة التارکین عمدة العارفین حضرت مولانا حاجی مولوی محمد عظمت علی صدیقی دیوبندی ادام الله فیوضاتهم رساله هذا را برای طبع بمطبع اکبری آگره دادند این گدارا ایما به تصحیح آن فرمودند بنا بران قبل از آغاز طبع نسخه منقوله عنه را از آغاز مطالعه کردن آغازیدم چون بعبارت (ولا خليفة فينا في زماننا غيره الى هذا الحين) رسیدم عرض کردم که آیا در برادران طریقت جناب والا دیگرا حدی خلیفه نیست ارشاد نمودند

مُحِبُّ الْحَقِّ لِخَلِیْفَتِہٖ فِی الْاِلْہَامِ الْمُطْلَقِ بِاللّٰہِ الْعَظِیْمِ اِرْتِفَاعُ الْاَعْلَامِ عَلَی الْبِلَادِ
دَلِیْلٌ بِدَعْوَۃِ الْاِسْلَامِ وَالْغِنَاءُ الْمُغَنِّیْ بِطَبْلٍ دَلِیْلٌ بِالْفُتُوْحِ لَاشَکَّ فِیْہِ
خَلِیْفَتِیْ کَالسُّلْطَانِ وَحُکْمِیْ کَالْاَعْلَامِ وَالْمُغَنِّیْ دَرَجَتُہٗ وَمَنْزِلَتُہٗ وَبَرَکَاتُہٗ وَکَرَامَاتُہٗ
وَالطَّبْلُ ہَیْبَتُہٗ وَالْغِنَاءُ رَحْمَتُہٗ وَدَعْوَۃُ الْاِسْلَامِ کَانَ دَعْوَۃَ الْعِرْفَانِ عَلٰی
عِبَادِ الرَّحْمٰنِ فَانْتَشِرُوْا فِی الْاَرْضِ وَابْتَغُوْا مِنْ فَضْلِ اللّٰہِ مَا تَشَاءُوْنَ وَلَعَلَّکُمْ
تَشْکُرُوْنَ لِمُؤَلِّفِہٖ

مسند آرای خلافت رشد نام عظمت علی
صدر حق و سرور خیل کرام عظمت علی
اوست شمس الحافظی تابان چو شمس الصابری
تافت خورشید حقیقت یافت نام عظمت علی

فَلَا یُمْکِنُ زَوَالُ الْقُدْرَۃِ عَنْہُ لِعِطَاءِ النِّعْمَۃِ لِاَنَّہَا لَیْسَ مِنْ قَبِیْلِ جُزْءِ الْمُنْفَکِّ
در لطائف اشرفی است حضرت کبیر سریر سلطنت پناہی زمین بوسیدہ بعرض رسانیدند
کہ در جریان کلام خاص و عام این سخن می رود کہ فلان بزرگوار از باغ فنا بلا لہ زار بقا
خرامید اثار ولایت و نعمت بدیگرے بخشید عجب می نماید ولایتے کہ بہزار محنت در ینجا
حاصل می شود و نعمتے کہ بانواع کلفت درین دار و اصل میگردد از بہر آنکہ دران دیار
از وے حظ گیرند و حصول درجات عالیہ و مقامات متعالیہ بدو پذیرند وَالْاٰخِرَۃُ
خَیْرٌ وَّاَبْقٰی مشعر بدوست پس آن ولایت و نعمت بدیگرے چون می دہند
و اگر میدہند تصرف بعضے اولیا بعد ممات چنانچہ در حیات بود باقی چگونہ می مانند
فرمودند کہ مراد ازین ایثار ولایت و ابراد از ایثار نعمت آن نیست کہ ولایت مخصوصہ
و نعمت خاصہ خود بدیگرے میدہند بلکہ مراد از وے آنست کہ طریق سلوک وصول
و اقتدائے و روش حصول مقصود و رہنمائی کہ بوے مخصوص بود بدیگرے نمود
و این شعار بوے بخشود تا بہمان اصول و روش طریق حصول سپردہ پے در پے
راہ برود چنانچہ شیخ خواجگی می فرمایند کہ شیخ را ہم ولایت بالکسر و ہم ولایت بالفتح

می باشد آنچہ میانِ خلق است وِلایتِ اوّل است چون مرید را بجا رسانَدن اُصولِ
آدابِ طریقت آموختن اَمّا وَلایتِ دوم معیّتِ حق و قربِ حضرت محمّد مصطفیٰ صلی اللہ
علیہ وآلہٖ وسلم است چون از دنیا نقل کند وِلایتِ اوّل بہر کہ خواہد بخشد و اگر او ندہد
روا باشد کہ حق تعالےٰ بیکے از دوستانِ خود آن ولایت را بخشد امّا وَلایتِ ثانی ہمراہِ
او باشد و با خود برد انتہیٰ قولہ پس عقلاً و نقلاً بپایۂ ثبوت رسید کہ قدرت از
مَظہرِ قدرت بتصرّف در امورِ ظاہری و باطنی منفک نگردد و از دادنِ نعمت بدیگرے
از و منتقل نشود مثلہ کمثل السّراج لو تصِل سِلسلۃُ اِصناعِہٖ الی غیرِ النّہایۃِ
لَا تَزَالُ قُوّتہٗ اَللّٰھُمّ اکْشِفْ غِطَآءً عَنْ بَصِیْرَۃِ الْغَافِلِیْنَ بِرَحْمَتِکَ یَا اَرْحَمَ الرّاحِمِیْنَ

لمؤلفہ

لیکن ہمین است در حقِ شان
نہ مسلوبِ قدرت نہ مجبورِ محض

ز حق یافتند اختیارِ جہان
عَطا می کنند ہرچہ خواہند ہمان

سوال دہم اگر ارشادِ حقیقت اور ارشادِ مجاز مین توافق نہ ہو تو واجب التّعمیل
کونسا ارشاد ہے۔

الجواب واجب التعمیل ارشادِ پیرِ مجاز است زیرا کہ شیخ رمز آگاہِ حقیقت
و اہلِ راز است فہمِ مبتدی از ادراکِ کلامِ حقیقت منجر بقصور و علمِ شیخ از عَلّمناہٗ
مِنْ لَّدُنَّا عِلْمًا مُثمر بحضور کسیکہ وارثِ ارشادِ وَمَا یَنْطِقُ عَنِ الْہَوٰی باشد
بجا آوریِ ارشادش بجا باشد اگرچہ کلامش خلافِ کلامِ حقیقت مفہوم شود لیکن
محال است کہ خلافِ حق بود شعر

بمی سجّادہ رنگین کن گرت پیرِ مغان گوید
کہ سالک بے خبر نبود ز راہ و رسمِ منزلہا

در لطائفِ اشرفی است حضرت قدوۃ الکبرا می فرمودند کہ مقولۂ شیخ را عین مقولۂ حق
دانند اگر نوعے در مقولۂ شیخ تَوَقُّفے افتد بقصورِ فہمِ خود حمل کنند و بعد از صفائیِ ادراک

همان سخن به محلِ صواب خواهد رسید تقریباً می فرمودند که حضرتِ مخدومی میفرمودند
که حضرتِ شیخ نظام الحق والدّین طاب مثواهُ دعا، از پیرِ خود شیخ فرید الحق والدّین
آموخته بودند و بموجب فرمودهٔ پیر در وظائف آورده مداومت میکردند ما که لفظ
ازان دعا ظاهرِ اعراب غلط می نمودند هر چند که علماءِ نحوی مبالغه میکردند و تغیّرِ اعراب
می فرمودند ایشان تغیّر نمی کردند و همچنان می خواندند تا یکه متعلّے سجد شد که
این لفظ غلط است فرمودند اگر من این را غلط پندارم پس پیرِ خود را بغلط نسبت
کرده باشم و هذا محال بعد از تحقیق و تطبیق بمسئلهٔ نحوی چنان هر یک
معلوم کردند که همان اعراب صواب بود چنانکه شیخ می خواند فرد

کسیکه طالب و سالک رهِ خدا باشد ‌ ‌ دم از خطاش زدن بدتر از خطا باشد

انتهی قوله پس از اقوالِ مشائخ متقدمین و متاخرین بدرجهٔ تحقیق پیوست که
مقولهٔ شیخ را عینِ مقولهٔ حق دانسته بلا تردّد و بے دغدغه بران عمل کند و بر قولِ
شیخ هرگز قولِ دیگر را ترجیح ندهد که گنجائش می شود ابلیس را بوسوسه اندازی و
اغواپردازی فی المثنوی

گفتهٔ او گفتهٔ الله بود ‌ ‌ گرچه از حلقوم عبد الله بود

لمؤلفه

بر مسندِ محمدی مسند پناهی است او ‌ ‌ حق گوید آنچه گوید عارف کماهی است او
امرش که امر حق است تعمیلِ امرِ او کن ‌ ‌ زان رو که واقفِ رموزِ سرّ الٰهی است او

عَصَمَنَا اللّٰهُ وَسَائِرَ الطَّالِبِیْنَ وَالْحَافِظِیْنَ مِنَ الزَّلَلِ وَالْخَلَلِ بِحَقِّ الْحَافِظِ
الَّذِیْ هُوَ مَظْهَرُ الْحَقِّ وَالظَّاهِرُ فِیْهِ اِلَیْهِ وَلَا سِوَاهُ وَهُوَ بِکُلِّ شَیْءٍ مُحِیْطٌ
بِلِطَافَتِهِ الذَّاتِیِّ وَبِکَثَافَتِهِ الصِّفَاتِیِّ رباعی

لَا اٰدَمُ فِی الْکَوْنِ وَلَا اِبْلِیْسُ ‌ ‌ لَا مُلْکُ سُلَیْمَانَ وَلَا بِلْقِیْسُ

فَالکُلّ عِبارَۃٌ وَ اَنتَ المَعنیٰ | اے اَنتَ لِلقُلُوبِ مِقنَاطِیس

مسدس لمؤلفہ

صور ہائے اسمائے کنز الوجود
نہ بد مظہرِ جامعش در شہود
بحسنِ بتان پردہ از رخ کشود
مگر آنکہ از من دلِ ما ربود
لطافت علی صابر اللہ بود
جمالِ خود از روئے حافظ نمود

چہ می پرسی از کنتُ کنزاً خبر
ترا چشمِ حق بین کشاید اگر
نہان است قادر بسرِّ قدر
عیان را بیان چیست اے بیخبر
لطافت علی صابر اللہ بود
جمالِ خود از روئے حافظ نمود

احد میم احمد چو بر رخ کشید
ہمون نقطۂ اوّل آخر رسید
دو قوسِ ظہور و بطون شد پدید
رخِ ثَمَّ وَجہُ اللہ دید آنکہ دید
لطافت علی صابر اللہ بود
جمالِ خود از روئے حافظ نمود

نظام الحق دین و دنیا توئی
ہمہ شئی و پنہان و پیدا توئی
مہ مصر و یعقوب شیدا توئی
نہ من گویم این بلکہ گویا توئی
لطافت علی صابر اللہ بود
جمالِ خود از روئے حافظ نمود

مرا دوش می گفت پیر مغان
نقابے کشیدہ برخ جانِ جان
چہ بیہودہ می گردی گرد جہان
ز وحدت سوئے کثرت آمد عیان

لطافت علی صابر اللہ بود
جمالِ خود از روسے حافظ نمود

حقیقت چو بازارِ صورت کشاد — بجائیکہ بایست ہر شئے نہاد
ترا زینتِ صورتِ خویش داد — بشر آنکہ داند بشر او فتاد

لطافت علی صابر اللہ بود
جمالِ خود از روئے حافظ نمود

بچرخِ ولایت خطِ اُستوا — ز تو شد کہ کردند جاسے ترا
باوسط ز تو فخر شد نے ترا — ازان خیر فرمود خیر الورئے

لطافت علی صابر اللہ بود
جمالِ خود از روسے حافظ نمود

قضا و قدر روسے بایماسے تو — ملایک ہمیشہ جبین ساسے تو
روان ہر طرف فیضِ دریاسے تو — بہ دیر و حرم شور و غوغاسے تو

لطافت علی صابر اللہ بود
جمالِ خود از روئے حافظ نمود

بہر پردہ دیدیم روسئے ترا — زہر گل شمیدیم بوسئے ترا
بایمان خریدیم کوسئے ترا — چو از حق شنیدیم خوسئے ترا

لطافت علی صابر اللہ بود
جمالِ خود از روئے حافظ نمود

زروزِ ازل محو روسئے تو ایم — گرفتارِ خمہاسے موسئے تو ایم
بہر جا کہ ہستیم سوسئے تو ایم — بیلے گفتہ در گفتگوسئے تو ایم

لطافت علی صابر اللہ بود

جمالِ خود از روے حافظ نمود

بده بادۂ ناب اے ساقیا | کہ زد جوش در سینہ سرِّ خدا
بمن تافت حق ہمچو شمس الضحیٰ | بہ بینم اینک خدا برملا

لطافت علی صابر اللہ بود
جمالِ خود از روے حافظ نمود

زدی آتشے در دل و جانِ من | ربودی ز من دین و ایمانِ من
توئی ہان توئی روح در جانِ من | شناسم ترا جان جانانِ من

لطافت علی صابر اللہ بود
جمالِ خود از روے حافظ نمود

شرابِ محبت بنوشان مرا | بعشقِ خودم دار جوشان مرا
رہائی دہ از خود فروشان مرا | کہ یاد است از اہلِ ہوشان مرا

لطافت علی صابر اللہ بود
جمالِ خود از روے حافظ نمود

مرا شوقِ روے تو از من ربود | من و تو بدر رفت ماند آنچہ بود
چنان منکشف گشت سرِّ وجود | ہُوَ الاوّل آخر بغیب و شہود

لطافت علی صابر اللہ بود
جمالِ خود از روے حافظ نمود

گذشتم ز خود با تو پرداختم | بدرد و غمِ عشقِ تو ساختم
ترا از حق و حق ز تو یافتم | ہمان یافتم آنکہ بشناختم

لطافت علی صابر اللہ بود
جمالِ خود از روے حافظ نمود

زحرص وہوائے خود آنکس رہید — کہ جز بندگی چارۂ خود ندید
چہ پے حق بجو کے تواند رسید — من از دید گویم نہ گویم شنید

لطافت علی صابر اللہ بود
جمالِ خود از روے حافظ نمود

گذشتیم از خویش واز خیر وشر — ز دنیا و عقبیٰ نعیم وسقر
ببستی ندانم چہ گویم مگر — ترا دانم و من ندانم دگر

لطافت علی صابر اللہ بود
جمالِ خود از روے حافظ نمود

نہ ترسم کہ اعدا براہِ من اند — کہ قادر و صابر پناہِ من اند
خدا و محمد گواہِ من اند — حقایق ہمہ درنگاہِ من اند

لطافت علی صابر اللہ بود
جمالِ خود از روے حافظ نمود

نہ من کفر دانم نہ اسلام را — نہ آغاز دانم نہ انجام را
ادا می کنم لیک پیغام را — مرا گفت حق گو دل آرام را

لطافت علی صابر اللہ بود
جمالِ خود از روے حافظ نمود

چو من بندۂ بندگانِ توام — زادنیٰ ترینِ سگانِ توام
اگر حافظی ۹۹۹ خوانیٔ آنِ توام — ز روزِ ازل دربیانِ توام

لطافت علی صابر اللہ بود
جمالِ خود از روے حافظ نمود

خلیل از غلامانِ درگاہِ او — سگِ روسیاہِ سرِ راہِ او

نگوید چرا چونکہ اللہ او ہمین دسہدم گوید ہمراہ او

لطافت علی صابر اللہ بود
جمالِ خود از روسے حافظ نمود

خاتمہ

بدان اَسعَدَکَ اللہُ تعالےٰ کہ حق جلّ وعلا انبیا و اولیا را مظہرِ ہدایت خود ساخت و در ایشان کہ اَلْاِنْسَانُ سِرِّیْ وَصِفَتِیْ است بسِرِّ خود پرداخت اِطاعت و تبعیت اینان نسبت بخود کرد پس شیخ کامل و اکمل کہ جانشینِ محمد مصطفےٰ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و خلیفہ علی مرتضےٰ کرم اللہ وجہہ است تا او را قبلۂ مراد و مربّیِ مَبدء و معاد ندانی در خسرانِ ابد بمانی ہرگزرہ بحق نبری ولتِّ ابلیسِ خوری ہوشیار باش و خود را بشناس تا او را شناختہ باشی مصرعہ

اللہ اللہ پا منہ از حدِ خویش

کار با عبودیت باید ساخت و سر بالوہیت نباید افراخت کہ بخلافِ او گام زدن گمراہ شدن است و با او دعوی ہمسری و برتری ساختن بسوے مظہر اَنَا خَیْرٌ مِّنْہُ پرداختن و خود را شریکِ بیعتِ او شمردن بشرک مردن و بہ جانشینیِ او ہوس داشتن مرگِ او خواستن و بے اخلاص و محبتِ او مستفیض بفیضان پنداشتن خود را در تیہِ ضلالت انداختن و از ادب و خدمتِ او پہلو تہی نمودن خود را بہ بے نیازی ستودن و خود را مولاے او گمان بردن نقشِ عبودیت از جبینِ خود ستردن و او را مجبور و مسدود الارشاد دانستن درِ فیضان بر روے خود بستن و بسلبِ قدرتِ او معتقد گشتن تعلق از او ہشتن و بارشادِ او گوش نہ نہادن درِ غوایت بر خود کشادن است زینہار زینہار خود را با ادب دار تا برقِ غیرتِ حق بر خرمنِ جان و ایمانت نیفتد و ہمہ دنیا

ودینت نسوزد پیش او کالمیّتِ فی یدِ الغسّال باید بود همه مراداتِ خود را محو مرا
او باید نمود ورنه ابلیس در پس است اگر کس است همین حرف بس است وَاللهُ
یَهْدِیْ مَنْ یَّشَآءُ اِلٰی صِرَاطٍ مُّسْتَقِیْم اَعَاذَنَا اللهُ وَاِیَّاکُمْ مِنَ الشَّیْطَانِ الرَّجِیْم

لمؤلفه

الٰهی من نه گفتم آنچه گفتم
قلم سان نیست یارائے نهفتم

کشد مارا بهر سوئے که خواهد
دلِ مارا بحُسنِ خود رباید

ربودِ خود به بودِ او چو دیدم
زبودِ خویشتن کلّی رمیدم

نمی دانم منم من یا که اویم
نه من هستم نه اویم من چه گویم

ز حُسنِ خود بخود صد جلوه دارد
سرِ خود از من و او می بر آرد

بشکلِ احمد آمد از احد چون
علی کرد است نامِ خویش بیچون

بقدرتِ خود نمایان است قادر
بجورِ عشقِ خود خود گشت صابر

چو دید از صبرِ خود در خود لطافت
لطافت با علی آمد ظرافت

ظریفم من که از من می چکد آن
هر آنچه در نهادم کرد پنهان

نه پنهان و عیان در عشق گنجد
که عشق است آنکه خود را خویش سنجد

همیشه بالَا اُحِبُّ الْاٰفِلِیْنَ زن
خدا حافظ خلیل از خود مگو من

من و ما در خلاف آرد که هستی
بجز او نیست اندر حق پرستی

زندم همسری و برتری من
اَنَا خَیْرٌ بود از سروری من

بدستت او ست چون دستِ تو اید ل
توان رفتن پئے او سوئے منزل

هوس داری بجاے او نشستن
نباشد جز براے خویش گشتن

اگر کاری نه در دل تخمِ اخلاص
بکامِ دل نیابی ثمرهٔ خاص

حق او آنکه پیشش تو نباشی
برون آئی ازین صد دل خراشی

چنان در بندگی افگندگی کن | کہ جز مولیٰ مبین در عرصۂ کن
مبین مجبور قادر راکہ شاہ است | برائے بندگان عالم پناہ است
چو او قدرت عطاے خود نماید | بیکدم از عدم صد عالم آید
بجز امرش نباشد امر دیگر | خلیل ازپیش مردن میرو بگذر

تِلْکَ عَشَرَۃٌ کَامِلَۃٌ لِدَفْعِ الْاَوْہَامِ الْبَاطِلَۃِ ہُدًی لِلطَّالِبِیْنَ وَ مَوْعِظَۃٌ لِلْغَافِلِیْنَ مَنْ سَلَکَ عَلَیْہَا بَلَغَ مَبْلَغَ الرِّجَالِ وَمَنْ اَعْرَضَ عَنْہَا ہَلَکَ فِی الضَّلَالِ اَللّٰہُمَّ بَارِکْ لَنَا وَلِاِخْوَانِنَا بِحَقِّ سَیِّدِنَا وَمَوْلَانَا مُحَمَّدٍ صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَسَلَّمَ وَ عَلٰی آلِہٖ وَاَصْحَابِہٖ اَجْمَعِیْنَ بِرَحْمَتِکَ یَا اَرْحَمَ الرَّاحِمِیْنَ ؁

تقریظ از نتیجۂ فکر عالم باعمل فاضل اجل قدوۃ السالکین زبدۃ العارفین جناب مولوی سید حسن صاحب صابری قریشی علوی کلیامی پنجابی من مضافات راولپنڈی

بسم اللہ الرحمن الرحیم

یَامَنِ انْجَذَبَتْ قُلُوْبُ الْعَالِمِیْنَ اِلَیْہِ وَحَضَرَتْ جَنَانُ الْعَارِفِیْنَ لَدَیْہِ علامیکہ مشتِ خاک را بفحواے وَعَلَّمَ اٰدَمَ الْاَسْمَآءَ کُلَّہَا تعلیمے کرد کہ نوریان پیشش سر بسجدہ نہادند و گفتند سُبْحَانَکَ لَاعِلْمَ لَنَآ اِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا اِنَّکَ اَنْتَ الْعَلِیْمُ الْحَکِیْمُ حیے کہ بناے حیاتِ ذیحیات چون حباب بر آب نہاد۔ قادریکہ در قطرۂ آب بے آب قدرتے انداخت کہ بیساکر عجز و انکساری ملک خلق را فتح نمودہ علم سبحانی۔ وانا سحق

وَبَل فی الدّارین غیری۔ ومن خدایم بعرش افراخت۔ چہ یارا ے عامی تاکس راکہ بہ بازکردنِ لنخہ تحمیدش جاے کہ افصح العرب والعجم دفترِ حمدش از عجز طی کند حمدش آنکہ خود گفت و دُرِ ثنایش آنکہ خود سُفت لَیْسَ کَمِثْلِہٖ شَیْءٌ وَھُوَ السَّمِیْعُ الْعَلِیْمُ درودِ نامحدود و سپاسے وآل واصحابش راکہ کافر و مومن عاشقِ حسنش۔ اگرچہ نداشند شعر

فکلُّ مُغرَمٍ بِحُبُوبٍ یَکِیْنُ لَہٗ		جَمِیْعُھُمْ لَکَ قَدْ دَانُوْ وَمَا فَطَنُوْا

شفیقے کہ گروہِ بے فطانت گم گشتہ وادیِ ضلالت راشمعِ ایمان بالجبر بکف می نہد وطریقِ ہدایت وسبیلِ رشادت بنماید ابیات

محمد ہادیِ اولادِ آدم	محمد باعثِ ایجادِ عالم	محمد مظہرِ آثارِ وحدت	محمد گوہرِ دریاے قدرت
	ہمین باشد بہر ساعت کلامم	باولاد و باصحابش سلامم	

امابعد بر ضمیرِ منیرِ طالبانِ راہِ حق ومریدانِ مظہرِ وجودِ مطلق مکشوف باد کہ درین زمانِ لطافت و دورانِ سعادت کہ ششم محرم الحرام وسن ہجری المقدس یکہزار سہ صد وچہاردہ است ۱۳۱۴ بفضلِ اللہ محبوبۂ دلفریب بصد زینت وزیب کہ نہ چشمے دیدو نہ گوشے شنید جوابِ سوالاتِ شاہدو مدید یعنی کتاب فیض انتساب ہدیۃ المرید از تصنیفِ منیف جامع معقول و منقول حاوی فروع واصول قدوۃ الحکماء الراسخین الظاہریۃ والباطنیۃ عمدۃ الواصلین زبدۃ الکاملین مخزنِ سرائرِ عرفان معدنِ عشقِ سبحان جناب مولوی محمد خلیل الرحمن صاحب ادام اللہ فیوضاتہم کرانوی بحلۂ پارسی آراستہ گشتہ وبحلیۂ عربی پیراستہ شدہ از نہان خانۂ بطون بمنصۂ ظہور نشست باید کہ بدیدار فیض آثارش عین را نورے وقلب راسرورے بخشند

اعلان

کتاب ہذا بموجب ایکٹ ۲۵ سنہ ۱۸۶۷ع داخل رجسٹر گورنمنٹ ہوگئی ہے کوئی صاحب بلا اجازت مصنف قصد طبع نہ فرماویں ورنہ بعوض نفع نقصان ہوگا۔